

מדרש י חרבן בית ראשון

התדרדרות עם ישראל

אחרי שקיבלו עם ישראל את התורה ונעשו להם ניסים רבים, שמעם הגיע לכל האומות, ואז עלתה גאווה וגאווה והרבו לחטוא לה', כמו שאומר משה רבינו לעם ישראל ברוח הקודש (דברים לב, טז): "וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט, שָׁמְנָת עֲבִית פָּשִׁיתָ, וַיִּטֹּשׁ אֱלֹהֶיךָ עֲשָׂהוּ וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ: יִקְנָאָהוּ בָּזִים בְּתוֹעֵבָת יַכְעִיסָהוּ: יִזְבְּחוּ לֵשְׁדִים לֹא אֱלֹהִים, אֱלֹהִים לֹא יָדְעוּם, חֲדָשִׁים מִקֶּרֶב בָּאוּ לֹא שָׁעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם: צוּר יִלְדֶךָ תִּשִּׁי וְתִשְׁפַּח אֵל מִחֲלָלֶךָ: וַיֵּרָא ה' וַיִּנָּאץ מִפְּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו: וַיֹּאמֶר אֲסִתִּירָה פָנַי מֵהֶם אַרְאֶה מָה אַחֲרֵיהֶם, כִּי דוֹר תִּהְיֶה כְּהֵמָּה, בָּנִים לֹא אֶמֶן בָּם: הֵם קִנְאוּנִי בְּלֹא אֵל, כְּעֶסְוִי בְּהִבְלִיהֶם, וְאֲנִי אֶקְנִיאֵם בְּלֹא עָם, בְּגוֹי נָבָל אֲכַעִיסֵם".

איך עבדו עבודה זרה?

הנביא ירמיה מספר (ז, ל): "כִּי עָשׂוּ יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינֵי נְאוֹם ה', שְׁמוֹ שְׁקוּצִיהֶם בְּבֵית אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו לְטֹמְאוֹ, וּבָנוּ בָמוֹת הַתּוֹפֶת אֲשֶׁר בָּגִיא בֶן הַנּוֹם, לְשִׁרוֹף אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנוֹתֵיהֶם בְּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צוִיתִי וְלֹא עָלְתָה עָלַי לִיבִי". ובפסוק באיכה (א, ט): "טוֹמְאָתָהּ בְּשׁוֹלִיָּה, לֹא זָכְרָה אַחֲרֵיתָהּ וְתָרַד פְּלִאִים". ואיתא במדרש (איכה רבה פ"א סימן ג): טוֹמְאָתָהּ בְּשׁוֹלִיָּה, מְקוֹם הִיא לְמִטָּה מִירוּשָׁלַיִם וְתוֹפֶת שְׁמָהּ, לְמָה קָרִי לִיהָ גִיא בֵּין הַיָּנוֹם [ובגמרא סוכה (לב.) אמרו שגיא בי הינום הוא הפתח של גהינום. ובזוה"ק (השמטות לבראשית דף רנג ע"א) מובא שלכן לא גדל שם שום עץ משבעת המינים. ע"ש], שִׁמְשֵׁם הָיוּ שׁוֹמְעִים נְהִמַת בְּנֵיהֶם שְׁצֵלָם גָּדוֹל הִיא נִתּוֹן לַפָּנִים מִשְׁבַּעַת קִנְקָנִים, וְצֵלָם הִיא וּפְנֵיו שֶׁל עֵגֶל, וַיִּדּוּ פְשׁוּטוֹת כְּאִדָּם שְׁפוּתָח יָדָיו לִקְבֹּל דְּבַר מַחֲבִירוֹ, וְהָיוּ מְסִיקִים אוֹתוֹ עַד שֶׁהִידִים נִעְשִׂין כְּאֵשׁ (ע"פ תנחומא ואתחנן הוספה סימן ב) וְכִירָה שֶׁל נַחוּשָׁת תַּחְתּוֹ, וְטִנָּא שֶׁל נַחוּשָׁת בִּידוֹ, כֹּל מִי שֶׁהָיָה מִקְרִיב לוֹ סוּלַת הָיוּ פוֹתְחִין לוֹ פֶּתַח רֵאשׁוֹן. תוֹרִים וּבְנֵי יוֹנָה, פֶּתַח שְׁנִי. כֶּבֶשׂ, פוֹתְחִין לוֹ פֶּתַח שְׁלִישִׁי, אֵיל, פוֹתְחִין לוֹ פֶּתַח רְבִיעִי, עֵגֶל פוֹתְחִין לוֹ פֶּתַח חֲמִישִׁי. שׁוֹר פוֹתְחִין שִׁישִׁי. אָדָם, פוֹתְחִין שְׁבִיעִי, וְהִיא הַכּוֹמֶר מִקְבִּלוֹ בִּידוֹ וְנוֹתְנוֹ בַּקְעָרָה שֶׁל נַחוּשָׁת, וּמְסִיקִין אֶת הָאֵשׁ תַּחַת אוֹתוֹ הַשּׁוֹר וּמְקַלְסִין לַפָּנִים כֹּל הַזִּקְנִים: "יערב לך, יבושם לך", וְהַטַּעַם, כְּדִי שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ קוֹל נְהִמַת בְּנֵיהֶם וַיַּחֲזִרוּ בָהֶם. וּבְתַנְחוּמָא שֶׁם

איתא: והיו הכמרים נוטלין בנו ממנו ונותנים התינוק על ידי המולך, ונוטלים התופין ומקישין בהן, כדי שלא ישמע אביו קול בנו ומעיו של תינוק מתמעכין עליו, והיה התינוק מנהים עד שישליט נפשו על ידו. עכ"ל. [ובאיכה רבתי שם מסופר על כומר אחד שאמר לאדם אחד: יש לך בנים הרבה, תביא אחד להעבירו למולך. אמר לו, בני לא ברשותי הם קיימים, אחד בזהב, אחד בכסף, אחד בצאן, אחד בבקורתא וכו', אמר לו יש לי בן אחד קטן בבית רבו, המתן עד שיבוא מבית רבו ואני יתן לך אותו. והלך הביאו להקריבו, אמר לו הקב"ה: מכל בנים שהיו לך לא היה לך להקריב לעבודה זרה אלא זה שהיה מקודש לשמים ? !].

ובמדרש (איכה רבה, פתיחתא כב) מובא: בתחילה היו עובדין אותו בסתר, כמו שנאמר: "ויאמר אלי הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עושים בחושך איש בחדרי משכיתו, כי אומרים אין ה' רואה אותנו, עזב ה' את הארץ". כשראו שלא מוחין היו עושים העבודה זרה מאחורי הדלתות, באופן שחצי אחד של העבודה זרה מכאן והחצי השני מכאן וכשסוגרין הדלת נראה צלם שלם ומשתחווין לו. ושוב שלא מיחו בהם היו עושים צלמי ע"ז על הגגות. וכיון שלא מיחו בהן חזרו להיות עושים בגינות. וכיון שלא מיחו היו עושים בראשי ההרים, כמו שנאמר על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו. לאחר מכן היו עושים בשדות כמו שנאמר "מזבחותם כגלים על תלמי שדי". רבי יודן ורבי אייבו ורבי טבי בשם רבי יאשיה אמרי, על כל תלם ותלם היו מעמידים צלם. [וכן אמרו בסנהדרין (קב:) : אמר רבי יוחנן אין לך כל תלם ותלם בארץ ישראל שלא העמיד עליו אחאב ע"ז והשתחוה לו. ע"ש] וכו'. וכיון שלא מיחו בהן היו עושים בראשי הדרכים, ואחר כך היו עושין ברחובות, ואחר כך עושים בעיירות, ואחר כן בחוצות. עד שלבסוף הכניסוהו לבית קדשי הקדשים, שנאמר: "סמל הקינאה הזו בביאה", מהו בביאה, אמר רבי אחא הוא בית המקדש. ומסיים המדרש: "כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם: איכה ישבה בדד".

על ירמיה הנביא

בנו של יהושע שספתו היתה רחב פמבואר במגלה (יד:) היתה זה הנביא חלקיהו, הוא מלט את עצמו מיד איזבל אשת אחאב שהרגה את הנביאים. [נולד כשהוא מהול (ילקוט ירמיה סימן רסב), גם היו בו כמה פלאות, שנקרא "יציר" מפין הארבעה שנקראו פן, אדם, יעקב, ישעיה, והרביעי חלקיהו]. בנו של חלקיהו היה ירמיהו: "ירמיהו בן חלקיהו".

ומובא במדרש (ילקוט ירמיה סימן רסב): כשנולד ירמיה זעק זעקה גדולה ומרה, כי ידע הדור שבא אליו ומטרתו בו, כבר מיום לידתו. שנאמר: מעי

מעֵי אוֹחִילָה, קִירוֹת לִיבִי הוֹמָה לִי, לִבִּי לֹא אַחֲרִישׁ. וְהִיָּה בָאוֹתוֹ הַיּוֹם שְׁנוֹלֵד שׁוֹאֵל שְׁאֵלוֹת לֵאמֹר, הֲאֵם הִבָּאת אוֹתִי לְעוֹלָם כְּדֹרֶךְ כָּל הַנָּשִׁים, אוֹ כְּדֹרֶךְ הַסּוֹטוֹת, שְׁמָא נָתַת עֵינֶיךָ בְּאִישׁ אַחֵר, וּמִדּוּעַ לֹא תִשְׁתִּי הַמִּים הַמֵּאֲרָרִים שִׁשׁוֹתָהּ הָאִשָּׁה הַסּוֹטָה וְכו'. אִמְרָה אִימֹר: "מָה רָאָה זֶה לְשֹׂאֹל לִי כֵךְ לִפְנֵי עוֹנָתוֹ. הִשִּׁיב לָהּ: "לֹא עָלִיךְ אֲנִי שׁוֹאֵל, אֲלֵא עַל צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם אֲנִי אוֹמֵר, כִּמּוֹ שְׁנֵאמַר: "וּמִצַּח אִשָּׁה זֹנָה הִיָּה לָךְ", וְהוּא מָה שְׁנֵאמַר: "בִּטְרָם אֲצִרְךָ בְּבִטָן יִדְעָתִיךָ", עַד שֶׁלֹּא יִצְרָתִיךָ בְּמַעֲי אֲמַךְ מִנִּיתִיךָ לִהְיוֹת מִתְנַבֵּא עַל עַמִּי.

מִיד אִמַּר יִרְמְיָה לְהִקְבֵּה: אֲנִי יֹכֹל לְהִתְנַבְּאוֹת עֲלֵיהֶם, הֲרִי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בִּיקְשׁוּ לְהוֹכִיחַם וּלְהִתְנַבְּאוֹת, וּבָאוּ לְהוֹרֵגם בְּאַבְנִים. וְכֵן אֶהְרֵן, וְכֵן אֲלִיהוּ בַעַל קִצּוֹת, וְהִיוּ מַלְגִּיעִים עֲלָיו. הִעֲמַדְתָּ לָהֶם אֲלִישֶׁעַ וְהִיוּ אוֹמְרִים לוֹ: "עֲלֵה קִרְחַ עֲלֵה קִרְחַ". אִמַּר לוֹ הִקְבֵּה: כִּיּוֹן שֶׁנֶּעַר אֶתָּה וְלֹא טַעַמְתָּ טַעַם חֲטָא, לָךְ וּגְאֻלָּם, טוֹל כּוֹס שֶׁל חֲמָה וְהִשְׁקָה בָּהּ אֶת הַגּוֹיִים. נָטַל יִרְמְיָה אֶת הַכּוֹס וְאִמַּר לְמִי אִשְׁקָה תַחֲלִילָה? אִמַּר לוֹ הִקְבֵּה: "אֶת יִירוּשָׁלַיִם, וְאֶת עַרְי יְהוּדָה", כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמַע כֵךְ קָלַל אֶת יוֹם לִידָתוֹ, וְאִמַּר: "אֲרוּר יוֹם אֲשֶׁר יוֹלַדְתִּי בּו".

בָּאוֹתוֹ הַדּוֹר הִתְנַבְּאוּ שְׁלוֹשָׁה נְבִיאִים עַל יִשְׂרָאֵל, יִרְמְיָה בְּשׁוּקִים. צַפְנִיָּה, בְּבֵתִי כְּנִסְיוֹת וּבֵתִי מִדְּרָשׁוֹת. חוֹלְדָה הַנְּבִיאָה אֲצֵל הַנָּשִׁים.

תַּחֲלִילָה הִיָּה יִרְמְיָה מוֹכִיחַם עַל שֶׁלֹּא עֲסָקוּ בַתּוֹרָה [כִּי עַל יְדֵי עֲזוֹבוֹן הַתּוֹרָה עוֹבְדִים עַ"ז, וְהַתּוֹרָה מִשְׁמֶרֶתָן, כִּי בִרְאִיתִי יִצַּר הָרַע וּבִרְאִיתִי לוֹ תּוֹרָה תְּבַלִּין בְּקִידוּשֵׁין ל.], וְהִיוּ אוֹמְרִים לוֹ: "רוֹצִים אֲנַחְנוּ לְהִתְפָּרֵס". מִיד נִכְנַס לְקוֹדֶשׁ הַקּוֹדֶשִׁים וְהִצִּיא לָהֶם צִנְצֻנַת הַמֶּן, וְאִמַּר לָהֶן: "אַבּוֹתֵיכֶם שֶׁעֲסָקוּ בַתּוֹרָה רָאוּ מִהִכֵּן נִתְפָּרְסוּ, וְאַתֶּם עֲסָקוּ בַתּוֹרָה וְאַפְרָס אֶתְכֶם מִזֶּה". אֲבָל לֹא שָׁמְעוּ לוֹ, וְהִיָּה מוֹכִיחַ אוֹתוֹ: "כִּי יָבוֹא צָר בְּשַׁעְרֵי יִירוּשָׁלַיִם", וְהִיוּ מְשִׁיבִין אוֹתוֹ: אֵין אֲנִי מִפְּחָדִים מִן הָאוֹיֵב, שֶׁאִם נִרְאָהוּ מִקְרֹב, נִבְנָה מִיד חוֹמַת בְּרוֹזַל, וּלְפָנֶיהָ תַעֲלַת מִים, וּלְפָנֶיהָ תַעֲלַת אֵשׁ. אִמַּר הִקְבֵּה לִירְמְיָה: "הִשָּׁב לֵאלוֹ הַבּוֹטְחִים עַל כּוֹחֵם, אֵילוֹ יֵשׁ כַּח בִּידֵם לְגַרֵּשׁ אֶת הָאוֹיֵב לְכוּ וַעֲשׂוּ אֵשׁ וּמִים מִעֲצָמְכֶם, וְאֵל תִּשְׁתַּמְשׂוּ בָמָה שֶׁאֲנִי בִרְאִיתִי".

הַגּוֹרֵם לְנְבוּכַדְנֶצַּר לְהִתְחַרֵּב אֶת יְרוּשָׁלַיִם

בִּימֵי מַמְלַכְתּוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בִּישְׂרָאֵל צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, בָּאוֹתָהּ הָעֵת הוֹשִׁיב נְבוּכַדְנֶצַּר חֲמִשָּׁה מַלְכִים שִׁיְהִיוּ לוֹ לְעַבְדִּים כְּדֹרֶכָּה לְהִתְעַלֵּל בְּאַנְשִׁים מְכּוֹבְדִים וּלְהַשְׁפִּיל כְּבוֹדָם עַד עֶפֶר. וְהִיָּה צִדְקִיָּהוּ מִהֶלֶךְ וְיוֹצֵא וּבֵא בְּבֵיתוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר, וְאִתָּא בְּמִדְרָשׁ רַבָּה (אִיכ"ר פֶּרֶשׁה ב סִימָן יד): אִמַּר רַבִּי אֶלְעָזָר אֵל תְּהִי פֶרֶשֶׁת נִדְרִים קֵלָה בְּעֵינֶיךָ, שִׁיוֹם אֶחָד נִכְנַס צִדְקִיָּהוּ

לאחד מחדריו של נבוכדנצר וראהו אוכל ארנבת חיה. השביעו נבוכדנצר שלא יספר מה שראה, רבי יוסי בר חנינא אמר במזבח הפנימי השביעו. ואותן חמשה מלכים רצו להמליך את צדקיהו תחת נבוכדנצר, כי היה אכזרי, וקראוהו לצדקיהו וכה אמרו לו כי רצונם עז להמליכו, וגם כי הוא מזרה המלוכה ולו יאתה מלוכה. סיפר להם צדקיהו על מעשיו של נבוכדנצר, נשמע הדבר לפניו וברח צדקיהו כידוע, במערה ארוכה שנמצאת כמאה צעדים משער שכם, ומערה זו ארוכה למעלה מ-300 מטר, אל מתחת לפני העיר, עד לשולי הר הזתים שם קבור צדקיהו.

מיד הלך נבוכדנצר וישב בדופני של אנטיוכיה, ויצאו חכמי ישראל לקראתו, הושיבן על כורסאות (קדרתאות) של זהב, וביקש מהם שידרשו לפניו כל הפרשיות שבתורה. כשהגיעו לפרשת נדרים בפרשת מטות, איש כי ידור נדר וכו', לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה. שאל להם, ואם רוצה להתיר מה יעשה? השיבוהו ילך אצל החכמים ויתירו לו. אמר להם דומני שאתם התרתם שבועתו של צדקיהו. מיד הורידם לארץ, כמו שנאמר: "ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון, העלו עפר על ראשם חגרו שקים", והיו מזכירין זכות אברהם, זכות יצחק זכות יעקב, ולא עלתה להם. מה עשו להן, קשרו את שערן בזנבי סוסיהם, והיו מריצים אותן מירושלים ועד לוד, שנאמר: הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים. אחר כך חזר נבוכדנצר לעירו כדי להחריב את ירושלים.

ואיתא במדרש איכה רבתי (פתיחתות סימן כג): שמונה עשרה שנה בת קול היתה יוצאת בארמונו של נבוכדנצר, ואומר: "עבדא בישא, זיל חריב ביתך דמרך, דבניה לא שמעין ליה". פחד ואמר שמא יעשו לי כמו שעשו לסבי. מה עשה? שאל בקסמים ויצא לו ללכת להחריב את ירושלים, קלקל בחצים, ופנו לירושלים [וכן הוא בגיטין נז:], זרע זריעות ונטע אילנות לשמן של שאר ארצות ולא עלו לו, לשמה של ירושלים ועלו לו. הדליק פנסים ונרות, לשמן של שאר ארצות וכבו, לשמה של ירושלים והאירו. שאל בתרפין, והורוהו ללכת להחריב את ירושלים. [וראה הוריות יב: האי מאן דבעי למעבד בעסקה, לרבי תרנגולתא, אי שמין ושפר מצלח].

ובסנהדרין (צו:): אמר עולא, עמון ומואב היו שונאים את ירושלים והיו שכניהם, וכיון ששמעון לנביאים שהיו מתנבאים על חרבן ירושלים, שלחו לנבוכדנצר: צא ממקומך ובא. אמר: מפחד אני שמא יעשו לי כמו שעשו לראשונים שבאו על היהודים. שלחו לו: "כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק", ואין איש אלא הקב"ה שנאמר "ה' איש מלחמה". אמר להם: במקום קרוב הוא ויבוא. אמרו לו: "הלך בדרך מרחוק" כתיב, שלח להם: יש להם צדיקים, שיתפללו ויהרגו אותי בכח תפילתם. שלחו לו: צרור

הכסף לקח בידו (שכבר מתו הצדיקים). שלח להם: הדרי (יחזרו) רשעי בתשובה, ובעו רחמי (ויתפללו לה') ומייתו לי (ויהרגוני בכח תפילתם). שלחו לו: כבר קבע להם זמן, שנאמר ליום הכסא יבוא ביתו, אין כסא אלא זמן שנאמר בכסא ליום חגנו. שלם להם שוב, עכשיו חורף הוא ואיני יכול לבוא מפני השלג והמטר. שלחו לו, בא דרך תחתיות ההרים, והם יגיגו עליך. שלח להם, אם אבוא אין לי מקום שאשב בו. שלחו לו, קברות שלהם מעולין מפלטין שלך, דכתיב וכו'.

לסוף מסופר במדרש (איכ"ר פתיחות סימן ל): מה עשה, בא וישב בדופני של אנטיוכיה ושלח נבוזרדן רב טבחים להחריב את ירושלים, ועשה שם שלוש שנים ומחצה, בכל יום מקיף את ירושלים, ולא היה יכול לכובשה, ביקש לחזור נתן הקב"ה בליבו למדוד את החומה, וגילה כי היתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה, עד ששקעה כולה, וכיון ששקעה כולה נכנסו השונאים לירושלים. על אותה שעה הוא אומר: לא האמינו מלכי ארץ כל יושבי תבל כי יבוא צר ואיוב בשערי ירושלים.

יְרִמְיָהוּ לְבוֹר

באותה שעה שלח ירמיה להביא לפניו את צדקיהו מלך יהודה, ואמר לו: "יש לך דבר מאת ה'", אמר לו: ירמיהו דבר, אמר לו: עתיד מלך בבל להגלותך, נשתנו פניו של צדקיהו וזעף לנגד ירמיהו, ירא ירמיהו שמא יהרגנו והפליגו למקום אחר בדברים ואמר לו, יש לנו ללמוד מן הרשעים שאינם נפרעים עד שמוצא אחריו עלילה, על אחת כמה וכמה הצדיקים, ולא עוד אלא שנקרא שמך "צדקיהו" שאתה צדיק, מה חטאתי לעם הזה שנתנו אותי בבית האסורים? אייה אותם שהיו מתנבאים ואומרים להם לא יעלה מלך בבל על ירושלים, בבקשה ממך סודר אני תפילתי לפניך, אל תשיבני בית יונתן וכו', ויצוה צדקיהו על ירמיהו ונתנו בבית האסורים ונתן לו לחם ליום, עד שכלה לחם מירושלים, וישב ירמיהו בחצר המטרה.

הנביא בירמיה (לח, א) מספר על אותם הימים: וישמע שפטיה בן מתן וגדליהו בן פשחור ויוכל בן שלמיהו, ופשחור בן מלכיה, את הדברים אשר ירמיה מדבר אל כל העם לאמר, כה אמר ה', היושב בעיר הזאת ימות בחרב, ברעב ובדבר, והיוצא אל הכשדים וחיה, והיתה לו נפשו לשלל וחי". באותה השעה באו להם אצל צדקיהו המלך, אמרו לו, הרבה האיש הזה מתנבא עלינו רעות, אינו דורש שלום למקום הזה. ענה ואמר להם: הרי הוא בידכם, עשו כטוב בעיניכם. נטלו את ירמיהו והשליכו אותו לבור מלכיה בן המלך, והיה הבוקר מלא מים, עשה לו הקב"ה נסים, ירדו להם המים למטה, והטיט למעלה, וטיבע ירמיהו בטיב והיה יהונתן הסופר

מחרפו ומונה אותו, ואומר לו: הרכין ראשך על הטיט, שמא תבוא שינה לעיניך".

ובפסיקתא רבתי (פיסקה כו) איתא ששמע על ענין זה עבד מלך הכושי (צדקיהו, כי היה ניכר במעשיו הטובים ככושי הניכר בעורו), כי הושיבו את ירמיהו בבור, וניכמרו רחמיו עליו ובא לפני צדקיהו, ואמר לו: "הוי יודע שאם מת ירמיהו בתוך הבור, ניתנה העיר לשונאים". אמר לו צדקיהו: קח איתך שלושה אנשים והעלה ירמיה מן הבור", ובקושי העלוהו, נכנס עבד מלך הכושי לבית המלך והוציא משם בלאי הסחבות ובלאי מלחים, והלך ועמד על הבור, והיה קורא ואומר: "אדוני ירמיה, אדוני ירמיה", ואין קול ואין עונה, נתן ידיו בלבושיו ויקרעם והיה בוכה והולך, וירמיה היה שומע, אלא שהיה מתיירא שמע יונתן הסופר הרשע הוא, וכיון ששמע קולו בוכה אמר בודאי לא יונתן הוא, והרים ירמיה קולו מן הבור, ואמר: "מי הוא שקורא אותי ובוכה"? אמר לו: "אני הוא עבד מלך הכושי, חי אתה? סבור הייתי שאתה מת, הרי החבל, הניחו תחת אצילי ירך והמלחים יעלוך", ויעלו את ירמיהו מן הבור.

המלחמה ונצחון נבוכדנצר

ירמיהו יושב בחצר המטרה, בעת ההיא כינס נבוכדנצר את מחנותיו ויצאו על ירושלים. כשהגיע לדבלתה (אנטיוכיה. כפתור ופרח פרק יא) ישב לו שם, שהיה מתיירא שלא יעשה לו כמו שעשה לסנחריב, אותה שעה קרא לנבוזרדאן ונשאו ראש על כל החיילות ואמר לו: "לך כבוש את ירושלים". הלך נבוזרדאן ויצר על ירושלים בשנת תשע למלכותו של צדקיהו, עד שנה אחת עשרה למלכותו, ולא היו יכולים לכבוש את ירושלים, שלא נחתם דינם עד עכשיו, ברם כשהגיע קיצם של ציון וירושלים ליהרס, קץ היה לכל בני אדם, קץ החיים, שבשבעה עשר בתמוז אירעו חמש פורענויות לישראל, נשתברו הלוחות, בוטל התמיד, הובקעה העיר, שרף אפוטמוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל, אבל בתשעה באב נשרף בית המקדש. [להביא לכאן המדרש על הדלת שבלעה פטישים, מגמרא סנהדרין צז:].

ואיתא בילקוט שמעוני (איכה סימן תרכג) שעד שלא חרבה ירושלים היה ירמיהו אומר להם: "עשו תשובה שלא תלכו בגלות", אמרו לו אם יבואו השונאים מה יכולים לעשות? נשתמש בשמות הקודש ונקיף את ירושלים בחומה של מים, ואחד אחד שיקיף את ירושלים בחומה של אש, ואחד אמר מקיף אני לכל ירושלים חומה של ברזל. אמר להם הקב"ה: בשלי אתם משתמשים? עמד והקב"ה ושינה שמותם מלמטה, ולא היו עונים להם המלאכים, הדא הוא דכתיב "ואחלל שרי קודש", וכיון שגרמו

העוונות ובאו השונאים, התחילו מזכירים: "שר פלוני בא ועשה לי דבר פלוני: אמר: "אין בכוחי, כי אני מורם מיניה".

וכך מסופר באיכה זוטא (א, סימן ז): מה עשה חנמאל דודו של ירמיהו, השביע מלאכי השרת בשם והורידם מזויינים בכלי זיין על האומות, כיון שראו הכשדים כן, ברחו מפני אימתן עד ששינה להם הקב"ה את שמותם, והעלם לרקיע, ובקש חנמאל להורידם ולא היה יכול, לפי ששינה הקב"ה שמותם. מה עשה? השביע את שר העולם בשם, והגביה את ירושלים ותלאה באויר, עד שבעט בה הקב"ה מן השמים ונפלה, הדא הוא דכתיב "השליך משים ארץ תפארת ישראל", וכתיב: "גת דרך ה' לבתולת בת יהודה", ונכנסו כולם לירושלים ונבלעו החומות, כמו שנאמר (איכה ב, ה): היה אדוני כאויב בלע ישראל בלע כל ארמנותיה שחת מבצוריו וירב בבת יהודה תאניה ואניה".

ועוד מובא במדרש (שם): שנבוכדנצר וחילותיו דימה וחשב שילכוד את ירושלים בזמן מועט, אבל הקב"ה היה מחזק את אנשי ירושלים עד השנה השלישית אולי יחזרו בתשובה, והיו גיבורים בירושלים עד אין חקר, והיו נלחמים עם הכשריים ומפילים בהם חללים הרבה, והיה שם גיבור אחד ושמו "אביקא בן נבתי" כשהיו אנשי החיל מקלעים באבנים גדולות להפיל החומה, היה מקבלם בידו ומשליכן על בני החי והורג מהם הרבה, עד שהתחיל לקבל האבנים ברגלו והיה מחזירן לחיל, וגרם העוון ובאה רוח והפילתו מן החומה ונבקע ומת, באותה שעה נבקעה ירושלים ונכנסו הכשדיים.

ובמדרש רבה (דברים א, סימן יז): אמר רבי יהושע בן לוי, בשעה שבאו השונאים להחריב את ירושלים היו שם שישים ריבוא של מזיקין, והיו עומדים על פתחו של היכל לפגוע בהם, כיון שראו את השכינה רואה ושותקת, כמו שנאמר: "השיב אחור ימינו מפני איוב", אף הם נתנו מקום.

דָּמוּ שֶׁל זִכְרֵיהֶּם וּמִסְפַּר הַחֲרוּגִים

בגמרא סנהדרין (צו:): אמר רבא, שלח נבוכדנצר לנבוזרדאן שלוש מאות פטישים של ברזל, את כולם בלעה דלת אחת בירושלים, שנאמר: "פתוחיה יחד בכשיל וכילפת יהלמון", רצה לחזוון, אמר מפחד אני שלא יעשו לי כמו שעשו לסנחריב. יצאה בת קול ואמרה: "מדלג בן מדלג, תדלג, כי הגיע הזמן של בית המקדש להחרב וההיכל להשרף. נשאר לו פטיש אחד, בא והכה עם הכת (העץ) שלו על גבי הדלת, ונפתח, שנאמר: יודע כמביא למעלה בסבך - עץ קרדומות. ונכנס בפתח זה, והיה הורג והולך עד שהגיע להיכל, הדליק בו אש, התגבהה ההיכל, דרכו עליו מן שמיא, שנאמר: "גת

דרך ה' לבתולת בת יהודה". מיד התגאה נבוזרדן, יצאה בת קול ואמרה לו: עם הרוג הרגת, היכל שרוף שרפת, קמח טחון טחנת.

מיד בכניסתו לעזרת הכהנים ראה דמו של זכריה שהיה רותח ומבעבע¹, אמר להם: "מאי האי, אמרו לו: דם זבחים דאישתפוך, אמר להם: תביאו לי זבחים כדי שאבדוק דמם, ולא היה דומה. כיסה את הדם ולא אידמו לדם זבחים שמכוסה. אמר להם: גלו לי, ואם לאו אסרוק את בשרכם במסקרות של ברזל. אמרו לו: כהן ונביא הוא שהתנבא להם לישראל בחרבן ירושלים, והרגנוהו. אמר להם: אני אפיס אותו, הביא את החכמים ולא נח, הביא תינוקות של בית רבן ולא נח, הביא פרחי כהונה ולא נח, עד שהרג עליהם תשעים וארבע ריבוא (940,000 אלף יהודים!), כי כל ריבוא הוא עשרת אלפים כמבואר בתיקוני הזוה"ק הקדמה דף ד ע"א, ובברכות מט: ובתמורה כח. ועוד). מיד קרב לפני דמו של זכריה, ואמר: זכריה זכריה, טובים שבהם איבדתים, האם נח לך שאהרוג את כולם. מיד נח! מסיימת הגמרא: הרהר תשובה בדעתו, אמר: מה הם שלא איבדו אלא נפש אחת כך, אני מה יהיה עלי. ברח, שלח צוואה לביתו, והתגייר. [וחלק מן הנ"ל מובא גם בגיטין נז: ובמדרש איכה זוטא פרשה א סימן כ].

ובמדרש איכה זוטא (פרשה א סימן כ) מובא שמלבד מה שהרג בירושלים, הרג עוד נבוזרדאן בבקעת מגידו "מאתיים ואחד ועשרים ריבוא" (2,210,000 אנשים), עד שהלך דמם ונגע בדמו של זכריה, לקיים מה שנאמר: "ודמים בדמים נגעו".

כל אלו הם מלבד מה שנהרגו בדרך מירושלים לבבל, ומלבד מה שנהרגו בנהר פרת, שמובא במדרש (יובא לקמן) שיותר ממנה שנהרגו בירושלים נהרגו על נהר פרת! (והיינו למעלה מעוד 3,000,000 מליון יהודים, וסה"כ הם למעלה מ-7 מליון יהודים).

---

¹ זכריה הנביא נהרג בבית המקדש על ידי יואש בן אחזיהו, וכך היה מעשה: כי יואש היה בתחילתו צדיק שהרי הטמין אותו יהוידע כהן גדול בבית קדשי הקדשים כשש שנים, להצילו מאטליה אימו של אחזיה (שמלכה תחתיו, והחליטה להרוג את כל מלכי בית דוד, ורצתה שתחזור הממלכה לאחב ומשפחתו בלבד), כשגדל והגיע לגיל שבע שנים המליכוהו למלך על ישראל, והוא עשה בדק הבית כמובא בסדר עולם (פרק יח) שמאז שבנה שלמה את בית המקדש לא עשו בדק הבית עד שבא יואש (מאה חמישים וחמש שנה). אמנם בסוף ימיו מובא במדרש (תנחומא פרשת וארא סימן טז) שעשה יואש את עצמו אלוה. ואחרי מותו של יהוידע הכהן אמרו לו העם: איך נשארתי חי שש שנים בקודש הקודשים, בודאי אתה אלוה. אותה שעה קיבל דבריהם והיו משתחוים לו, והניח בבית המקדש צלם, ואמנם מובא בשמות רבה (פרשה ח) שמת יואש ע"י חיל ארם, ועשו בו שפטים. ובא זכריה שהיה בנו של יהוידע הכהן ביום הכיפורים של אותה שנה ועמד בפתח ההיכל, ואמר ליואש: "אינך כנס עד שתהרגני", כעס יואש וציוה שיהרגוהו לזכריה ביום הכיפורים. והיה דמו רותח מאתים וארבעים שנה, כגימטריה מ"ר שנים.

הָרַעַב שְׁהָיָה בְּאוֹתָהּ תִּקּוּפָהּ

באותה שעה כבר "ויחזק הרעב בעיר", ואיתא במדרש, שהיו בנות ציון מחברות בשווקים והיו רואות אלו את אלו, זאת אומרת לחברתה למה יצאת לשוק, שלא יצאת לשוק מימין, והיא עונה ואומרת לה: "מכסה אני ממך, קשה היא מכת הרעב, איני יכולה לסבול", והן אוחזות זו בזו וחוזרות מבקשות בתוך העיר ולא היו מוצאות, והיו מגפפות את העמודים ומתות עליהם בראש כל פינה, ובניהם יונקים חלבן, היו מהלכים על ידיהם ועל רגליהם, כל אחד מכיר את אימו, והוא עולה ונוטל את דדו, ונותנו בפיו שמא ימשך לו חלב, והוא אינו מושך, ונפשו מטרפת, והוא מת את חיק אימו, לקיים מה שנאמר (איכה ב, יב): "לאימותם יאמרו, איה דגן ויין, בהתעטפם כחלל ברחובות עיר, בהשתפך נפשם את חיק אימותם" [וכן הוא במדרש איכה רבה, פרשה ב סימן טז על הפסוק: "בהתעטפם כחלל ברחובות עיר"].

[עוד ב' סיפורים: א, שהוא שהלך להביא אוכל בתכשיט ולא מצא. ב, שהוא שהטמין את אביו ולבסוף אכלו]

ובמדרש (איכה זוטא, פרשה א סימן י): מעשה באיש אחד שהיו לו ארבעה בנים, אמר לאשתו יש לנו דבר מה בבית לאכול? אמר לו: יש לנו כף מלא קמח, אמר לה בשלי אותו ונאכל ממנו. ובשלתו בקדרה, ונתזה טיפה מן הקדרה, בא בנו הגדול לגרוף אותו הטיפה, דחפו ואמר לו: אל תגזול את אחיך. ולא הספיקו לאכול עד שבאו כשדים למלחמה עליהם, ושבו אותם והרגו את כולם, הלך אביהם ומצא כל אחד ואחד מבניו מת במקומו, נטל אצבעו של בנו הגדול והניחה בתוך עינו, אמר לו: "אצבעך שלא הנחתי לגרוף את הטיפה היא תטול את עיני".

ועוד מעשה באשה שהיו לה שלושה בנים, והלכו שני בניה למלחמה, נטלה את בנה שהיא מניקה ובשלתו בקדרה, כשהם אוכלים הכירו ידי אחיהם, עלו לגג ונפלו ומתו, ועליהם מקונן ירמיה (איכה ד, ט): "טובים היו חללי חרב מחללי רעב". והיתה ירושלים צועקת ואומרת, אללי לי אללי, כי הייתי כאספי קיץ, כעוללות בציר אין אשכול לאכול. אמרה: קוצר מניח ספיחים, והבוצר מניח עוללות, אבל אני לא נשתייר ממני כלום, נמסרתי ביד נבוכדנצר כרחל ביד ארי, וכגדי ביד הטבח (שם סימן יא).

ובמדרש (איכה רבה ד, סימן יא) אמר רבי אליעזר בר צדוק, אראה בנחמה, אף על פי שהיה אבא כל אותן השנים אחרי החרבן של בית שני, לא חזר גופו עליו כמות שהיה, לקיים מה שנאמר: "צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ". ועוד אמר רבי אליעזר בר צדוק, מעשה בעני אחד שבא ועמד על פתח בית אבא, אמר לי אבא צא וראה שמא מבני ירושלים הוא, הלכתי

ומצאתי שהיא אשה שנשל שיערה, ולא היה אדם יודע אם זכר אם נקבה היא, ולא היתה תובעת אלא דבילה (תאנה), לקיים מה שנאמר לא נכרו בחוצות, צפד עורם על עצמם.

ואמרו עוד במדרש (שם סימן יד) על הפסוק: "יזובו מדוקרים מתנובות שדי", שבחרבן בית ראשון היו מתים האנשים מריח העוכבנין שהם עשבי ריח, אבל בבית שני לא היו עשבים אלו. מה היו עושים להם להורגם, היו מביאים גדיים וצולין אותם במערבה של עיר, והיה אותו הריח מפעפע בהם והיו מתים, לקיים מה שנאמר שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי". [ועיין ב"ב (צא:) רבי יוחני העיד שהפועלים לא היו מסכימים להשכיר עצמם במזרח העיר, מפני שרוח מערבית קשה והיו מוליכה ריח הפת למזרח העיר, והיו הפועלים שאין להם מה לאכול מריחין ריח הפת ומצטערין, ומתים ברעב].

גלות ישראל

ובאיכה רבה (פרק ה סימן ה) על הפסוק: "על צווראנו נרדפנו יגענו ולא הונח לנו", כי נבוכדנצר אמר לנבוזרדאן, "ה' של היהודים מקבל בעלי תשובה הוא, וידו פשוטה לקבל שבים, כיון שאתה כובש אותם אל תתן להם שיתפללו, שלא יעשו תשובה ואלהיהם ירחם עליהם, ואז נפסיד במלחמה". וכל עם ישראל היו מהלכים בעל כורחם שלא בטובתם, והיו נוהמים כאריה עד שהגיעו לנהר פרת, כיון שהגיעו לפרת, אמר לחילותיו: עזבו והניחו אותם כאן, כי מכאן אלוההים לא יחזירם. הדא הוא דכתיב, על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו, עד לשם לא ישבנו ובכינו [כי מנעם מלבכות על ירושלים].

ואיתא בפסיקתא רבתי (פיסקא כח): שהיה נבוכדנצר הרשע יושב בספינה הוא וכל גדוליו וכל שריו ועמהם כל מיני זמר, שנאמר: וכשדים באוניות רינתם, וכל מלכי יהודה מושלכים בשלשלאות של ברזל והולכים ערומים על שפת הנהר. נשא נבוכדנצר עיניו וראה אותם, אמר לעבדיו, מפני מה הולכים הללו בלא משאוי, מיד נטלו משאוי והניחו על כתיפם עד שנכפפות קומתם מפני המשאוי, שכך אמרו על עצמם "על צווראנו נרדפנו יגענו ולא הונח לנו", ובמדרש תהלים: באותה שעה הביאו ספלים ועשו אותם בחמת, ומלאו אותם חול, והניחו על כתפם, עד שנכפף קומתם.

ותעל שועתם השמימה

ובפסיקתא רבתי (פיסקא כח): באותה שעה געו כל ישראל בבכיה, עד שעלתה בכייתם למרום. אמר רבי אחא בא אבא, באותה שעה ביקש הקב"ה להחזיר את כל העולם כולו לתוהו ובוהו, אמר הקב"ה, כל מה

שבראתי לא בראתי אלא בשביל אלו, שנאמר "וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי", עולם שבראתי לא בראתי אלא בשתי ידי, שנאמר: אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, קורא אני אליהם יעמדו יחדיו", אחריבנו (להעולם).

אמר רבי תחליפא בר קרויה: באותה שעה נכנסו כל מלאכי השרת ועמדו לפני הקב"ה ואמרו לפניו, רבנו של עולם! עולם ומלואו שלך הוא, לך שייך שחרבת דירתך של מטה, אלא שתחריב בית דירתך של מעלה? אמר להם וכי תנחומים אני צריך, או בשר ודם אני שאני צריך תנחומים?! תנחומכם הללו שאתם מנחמים אותי ניאוצים הם לפני, רדו מלפני ושאו משאוי מעל בני, מיד ירדו לא מלאכי השרת בלבד, אלא אף הקב"ה נשא עמהם, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, שנאמר: "כמה אמר ה' גואלכם קדוש ישראל, למענכם שלחתי בבלה, והורדתי בריחים כולם".

תזרת ירמיהו לארץ ישראל

ומובא במדרש (פסיקתא רבתי פסקה כו): באותה השעה אמר המקום לירמיהו, קום לך לענתות וקח את השדה מאת חנמאל דודך וגו', אותה שעה חשב ירמיהו בליבו שמא נותן הוא המקום ונושאים ונותנים בתורה שאומר לי לך קנה לך את השדה, לבנות בו בית ה'. כיון שיצא ירמיהו מירושלים, ירד המלאך מן השמים ונתן רגליו על חומות ירושלים ופרצן, קרא ואמר: "יבואו השונאים ויכנסו לבית, שאדונו אינו בתוכו ויבזו אותו ויחרבו ויכנסו לכרם ויקצצו את גפניו, שהשומר הניח והלך לו, שלא תהיו משבחים ואומרים אתם כבשתם אותה, קריה כבושה כבשתם, עם הרוג הרגתם".

וכאשר יצא ירמיהו מענתות לבוא לירושלים, נטל עיניו וראה עשן בבית המקדש עולה, אמר בליבו: שמא חזרו ישראל בתשובה להקריב קרבנות, שהרי עשן הקטורת עולה. בא ועמד לו על החומה וראה בית המקדש עשוי לו גדירות גדירות של אבנים, וחומת ירושלים מסורגת, התחיל צווח ואומר: פתתני ה' ואפת, חזקתני ותוכל, הייתי לשחוק כל היום כולה לעג לי". הלך לדרכו התחיל צווח ואומר, באיזו דרך הלכו להם חטאים, באיזו דרך הלכו האבודים, אלא אני אלך ואובד עמהם, והיה הולך ורואה את השביל מלא דם, והארץ מרובצת בדם הרוגיה מכאן ומכאן, קבע פניו לארץ וראה פרסות רגלים יונקים ועוללים שהיו מהלכים בשבי, היה גוחן לארץ ומנשקן, כשהגיע לגלות גיפפן ונשקן, היה בוכה לנגדם והם לנגדו, ענה ואמר להם, אחי ועמי, כל כך אירע לכם על שלא הייתם שומעים לדברי נבואתי.

אבל לירמיהו לא עשו דבר, כדאיתא במדרש (איכה רבה פתיחות סימן לד): אמר רב אחא, שלושה דברים ציוה נבוכדנצר לנבוזרדאן על ירמיהו: "קחנו, ועיניך שים עליו, ואל תעש לו מאומה רע, כי כאשר ידבך אליך כן עשה עמו". עיניך שים עליו, ולא על אומתו, ואל תעש לו מאומה רע, לו לא תעשה אבל עם אומתו עשה כרצונך לרעה, כי כאשר ידבר אליך כן עשה עימו, ולא לאומתו. והיה ירמיה רואה כת של בחורים נתונים בקולדין ונותן את ראשו עמהם, ונבוזרדאן בא ומעבירו מהן, וחוזר ורואה כת של זקנים שלולים בשלשלאות ונותן את צווארן עליהם, ובא נבוזרדאן ומעבירו מהן.

לאחר מכן חזר ירמיהו לארץ ישראל, כמסופר במדרש (פיסקה כו): כיון שהגיעו עם ישראל עם ירמיה בתוכם לנהר פרת, ענה נבוזרדאן ואמר לו לירמיהו: "אם טוב בעיניך לבוא איתי בבל, בא ואשים את עיני עליך, ואם רע בעיניך לבוא איתי בבל חדל, ראה כל הארץ לפניך, אל טוב ואל הישר בעיניך ללכת שמה, לך". חשב ירמיהו בליבו ואמר, אם אני הולך עמהם לבל, אין מנחם לגלות הנשאר מהם, יצא לו מהם נטלו הגלויות עיניהם וראו את ירמיהו שפירש מהם, געו כולם בבכיה בקול רם וצחו ואמרו: "אבינו ירמיה, הרי אתה מניחנו", שם בכו, שכן כתוב על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו, וענם ירמיה ואמר להם, אני מעיד שמים וארץ אלו בכיתם בכיה אחת עד שאתם בציון לא גליתם, היה ירמיה הולך ובוכה וכך אומר, חבל עליך יקרת המדינות.

ואיתא במדרש (איכה רבה, סימן לד) שבחזרתו של ירמיהו לארץ ישראל היה מוצא אצבעות מקוטעין מושלכין בהרים, והיה מלקטן ומגפפן ומחבקן ומנשקן, ונותנן לתוך טליתו, ואומר להם: בני, לא כך הזהרת אתכם, ואמרתי לכם: תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשך, ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף", על אותה שעה נאמר: "על ההרים אשא בי ונהי ועל נאות מדבר קינה", על אותם הרים נאים ומשובחים אשר בכי ונהי, על נאותיו של יעקב שנהפכו לקינה.

צַעְרוֹ שֶׁל הַקִּבֵּה עַל הַחֶרֶץ

לסוף כשחזר ירמיה לארץ ישראל, מובא במדרש איכה רבה (פתיחות סימן כד, וילקוט סימן תתקצז) מה היה באותה העת: בשעה שביקש הקב"ה להחריב את בית המקדש, אמר: כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעים בו, אלא אכביש את עיני ממנו, ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ, ויבואו האויבים ויחריבו אותו. מיד נשבע הקב"ה בימינו והחזירה אחריו, כמו שנאמר: "גדע בחורי אף כל קרן ישראל, השיב אחור ימינו מפני אויב", באותה שעה נכנסו אויבים להיכל ושרפוהו, וכיון שנשרף

אמר הקב"ה: שוב אין לי מושב בארץ, אסלק שכינתי ממנה ואעלה למכוני הראשון, הדא הוא דכתיב (הושע ה, טו): "אלך ואשובה אל מקומי, עד אשר יאשמו ובקשו פני", באותה שעה היה הקב"ה בוכה ואומר: אוי לי מה עשיתי, השרתי שכינתי למטה בשביל ישראל, ועכשיו שחטאו חזרתי למקומי הראשון, ח"ו שהייתי שחוק לגויים ולעג לבריות.

באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו ואמר לפניו, רבונו של עולם, אני אבכה ואתה לא תבכה, אמר לו: אם אין אתה מניח לי לבכות עכשיו אכנס למקום שאין לך רשות ליכנס ואבכה, שנאמר: "ואם לא תשבועה, במסתרים תבכה נפשי מפני גוה".

אמר להם הקב"ה למלאכי השרת, בואו ונלך אני ואתם ונראה בביתי מה עשו אויבים בו, מיד הלך הקב"ה ומלאכי השרת וירמיה לפניו, וכיון שראה הקב"ה את בית המקדש אמר בודאי זהו ביתי וזהו מנוחתי, שבאו אויבים ועשו בו כרצונם. באותה שעה היה הקב"ה בוכה ואומר: אוי לי על ביתי, בני היכן אתם? כהני היכן אתם? אוהבי היכן אתם? מה אעשה לכם? התריתי בכם ולא חזרתם בתשובה!

ובמדרש (איכה רבה פתיחות אות כד, ואיכה זוטא א, כו. ובילקוט שמעוני איכה סימן תתקצז): באותה שעה אמר הקב"ה לירמיה, אני דומה היום לאדם שהיה לו בן יחידי ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו, ואין לך כאב לא עלי ולא על בְּנִי? לך וקרא לאברהם ליצחק וליעקב ומשה מקבריהם שהם יודעים לבכות. אמר ירמיה לפניו: "רבונו של עולם! איני יודע היכן משה קבור, אמר לו הקב"ה: "לך עמוד על שפת הירדן והרם קולך וקרא: "בן עמרם בן עמרם, עמוד וראה צאנך שבלעום אויבים".

צַעַר הָאֲבוֹת עַל הַחֲרָפָן

מיד הלך ירמיה למערת המכפלה ואמר לאבות העולם, עמדו שהגיע זמן שאתם מתבקשין לפני הקב"ה. אמרו לו: למה?, אמר להם, איני יודע, מפני שהיה מתירא שלא יאמרו בימיך היתה לבנינו זאת.

הניחן ירמיה על שפת הירדן וקרא: "בן עמרם בן עמרם! עמוד, הגיע הזמן שאתה מבוקש לפני הקב"ה. אמר לו: מה היום מיומים שאני מבוקש לפני הקב"ה, אמר לו ירמיה: איני יודע. הניחו משה והלך אצל מלאכי השרת שהיה מכיר אותן משעת מתן תורה, אמר להם: משרתי עליונים כלום אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה? אמרו לו: בן עמרם, אי אתה יודע שבת המקדש חרב וישראל גלו, והיה צועק ובוכה עד שהגיע לאבות העולם, מיד אף הם קרעו בגדיהם והניחו ידיהם על ראשיהם והיו צועקים ובוכין עד שערי בית המקדש, כיון שראה אותם הקב"ה, מיד: "ויקרא ה'

אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק", ואלמלי מקרא שכתוב אי אפשר לאומרו, והיו בוכין והולכין משער זה לשער זה, כאדם שמתו מוטל לפניו, והיה הקב"ה סופד ואומר: "אוי לו למלך שבקטנותו הצליח ובזקנותו לא הצליח".

אמר רב שמואל בר נחמן, בשעה שחרב בית המקדש בא אברהם לפני הקב"ה בוכה וממרט זקנו ותולש שערות ראשו, ומכה את פניו וקורע את בגדיו ואפר על ראשו, והיה מהלך בבית המקדש וסופד וצועק. אמר לפני הקב"ה: מפני מה נשתניתי מכל אומה ולשון, שבאתי לידי בוש וכלימה זאת? כיון שראוהו מלאכי השרת אף הם קשרו הספד שורות שורות ואומרים: "נשמו מסילות שבת עבר אורח, הפר ברית, מאס ערים, לא חשב אנוש". מאי נשמו מסילות, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, מסילות שהתקנת לירושלים שלא יהיו עובדי דרכים פוסקים מהם, היאך היו לשממה. שבת עובר אורח, אמרו מלאכי השרת, דרכים שהיו ישראל עובדים ושנים בהם בחגים היאך שבתו. הפר ברית, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע, הופר ברית של אברהם אביהם שעל ידו מתיישב העולם, ועל ידו הכירוך בעולם, שאתה אל עליון קונה שמים וארץ. מאס ערים, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: מאסת ירושלים וציון לאחר שבחרת בהם, הדא הוא דכתיב: המאוס מאסת את יהודה, אם בציון געלה נפשך. לא חשב אנוש, אמרו לפניו: אפילו כדור אנוש שהיו ראש לעובדי עבודת כוכבים לא חשבת את ישראל.

שאל הקב"ה את מלאכי השרת מפני מה אתם קושרין מספד בענין זה שורות שורות. אמרו לו: רבונו של עולם, מפני אברהם אוהבך שבא לביתך וספד ובכה, מפני מה לא השגחת עליו? אמר להם: מיום שנפטר אוהבי מלפני לבית עולמו, לא בא לביתי, ועכשיו "מה לידידי בביתי". אמר אברהם לפני הקב"ה: רבונו של עולם, מפני מה הגלית את בני ומסרתן בידי האומות, והרגום בכל מיתות משונות, והחרבת את בית המקדש מקום שהעליתי את יצחק בני עולה לפניך. אמר הקב"ה לאברהם: בניך חטאו ועברו על כל התורה כולה, ועל כ"ב אותיות שבה, הדא הוא דכתיב: "וכל ישראל עברו את תורתך".

אמר אברהם אבינו לפני הקב"ה: רבונו של עולם, מי מעיד בהם בישראל שעברו את תורתך. אמר לו, תבוא תורה ותעיד בהם בישראל. מיד באה תורה להעיד בהן, אמר לה אברהם: "ביתי את באה להעיד בהן בישראל שעברו על מצוותיך ואין לך בוש פנים ממני, זכרי יום שהחזריך הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך, עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבדוך, ועכשיו את באה להעיד בהם ביום צרתם? כיון ששמעה תורה כך

עמדה לצד אחד ולא העדיה בהן. אמר הקב"ה לאברהם: יבואו עשרים ושנים אותיות ויעידו בהם בישראל, מיד באו עשרים ושנים אותיות. מיד באו האותיות א-ב-ג והוכיחם אברהם על רצונם להעיד על ישראל, כי עם ישראל קיבלום באהבה ושמרום וקיבלום עליהם במעמד הר סיני יותר מכל אומה שלא חפצה בהן. וכיון שראו כל האותיות שהשתיקן אברהם לאותיות א-ב-ג, נתביישו ועמדו בעצמן ולא העידו בישראל.

פתח אברהם ואמר לפני הקב"ה: רבוננו של עולם! למאה שנה נתת לי בן, וכשעמד על דעתו והיה בחור בן שלושים ושבע שנים, אמרת לי העלהו לעולה לפני, ונעשיתי עליו כאכזרי ולא ריחמתי עליו, אלא אני בעצמי כפתתי אותו, ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני?

פתח יצחק ואמר: רבש"ע! כשאמר לי אבא אלהים יראה לו השה לעולה בני, לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון ליבי על גבי המזבח, ופשטתי את צווארי תחת הסכין, ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני?

פתח יעקב ואמר: רבש"ע, לא עשרים שנה עמדתי בבית לבן וכשיצאתי מביתו פגע בין עשו הרשע ובקש להרוג את בני ומסרתי עצמי למיתה עליהם, ועכשיו נמסרו בידי אויביהם כצאן לטבחה, לאחר שגדלתם כאפרוחים של תרנגולים וסבלתי עליהם צער גידול בנים, כי רוב ימי הייתי בצער גדול בעבורם, ועתה לא תזכור לי זאת לרחם על בני?

פתח משה ואמר: רבוננו של עולם! לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה, ורצתי לפניהם כסוס במדבר, וכשהגיע זמן שיכנסו לארץ גזרת עלי שבמדבר יפלו עצמותי, ועכשיו שגלו שלחת לי לספוד ולבכות עליהם, זהו המשל שאומרים בני אדם: "מטוב אדוני - לא טוב לי. ומרעתו - רע לי".

דְּבַר מֹשֶׁה רִבֵּינוּ עַל הַחֲרָפָה

באותה שעה אמר משה לירמיה: לך לפני, שאלך אני ואביאם לארץ ישראל ואגאלם, ואראה מי הארור אשר מניח ידו עליהם. אמר לו ירמיה: אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים (ואתה כהן). אמר לו: אף על פי כן. מיד הלך משה וירמיהו לפניו, עד שהגיעו לנהרות בבל, ראוהו למשה ואמרו זה לזה: "בא בן עמרם מקברו לפדותינו מיד צרינו". יצאה בת קול ואמרה: "גזירה היא מלפני!" מיד אמר להם משה: בני, להחזיר אתכם אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה, אלא המקום יחזיר אתכם במהרה, והניח אותם. באותה שעה הרימו קולם בבכיה גדולה עד שעלתה בכייתם למרום, הדא הוא דכתיב: "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו".

כשבא משה לפני אבות העולם, שאלוהו: מה עשו האויבים בבנינו? אמר להם: מהם הרגו, מהם כפתו ידיהם לאחוריהם, ומהם אסורים בכבלי ברזל, ומהם נפשטים ערומים, ומהם מתו בדרך ונבלתם לעוף השמים ולבהמת הארץ, ומהם מושלכים לחמה רעבים וצמאים. מיד פתחו כולם ובכו וקוננו בקינות: "וואי על דמטא לבנך, היכי הויתון כיתמי בלא אבא? איך נפלתם בקיץ ובחורף בלא לבוש ובלא כיסוי? איך נפלתם באבנים ובחצץ ללא מנעלים ובלא סנדלים? איך היו ידיכם כפותים לאחוריהם? איך לא בלעתם הרוק אשר בפיכם?"

מיד אמר משה: "ליטא (מקוללת את) שימשא, אמאי לא חשכת בשעה שעלה השונא לבית המקדש?" השיבה לו השמש: בחייך משה רעיא מהימנא, איך יהיה חושך, שלא עזבוני ולא הרפו ממני, שהכו אותי בשיתין שוטי דנורא, ואמרינן לי: צאי והאירי להם אור.

שוב פתח משה ואמר: וואי על זיווך מקדשא, איך חשך, וואי כי הגיע הזמן שיחרב המקדש וההיכל יתכלה, ותינוקות של בית רבן נהרגים, ואבותיהם הולכים בשביה וגלותא ובחרב.

עוד אמר משה: שְׂפָאִי! אם כבר נגזר שתהרגו, לא תהרגו במיתה אכזרית, ולא תכלאו את האנשים לגמרי, ולא תהרגו את הבן בפני אביו, והבת בפני אימה, שיבוא הזמן לפני הקב"ה וְחוֹשֶׁבֶנָּא חָשִׁיב מְנַכּוֹן, וכשדים רשעים לא עושים כן, אלא מושיבים את הבן בחיק אימו, ואומרים לו לאבוא: "קום נכסיה! בכיא אמיה, ותרין דמעטא עלוי, ואבואהי תלה ליה רישיה".

ועוד אמר לפניו: רבונו של עולם, כתבת בתורתך: "ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד", והלא כבר הרגו בנים ואמותיהם כמה וכמה, ואתה שותק?

נְחֵמַת רַחֵל

באותה שעה קפצה רחל אימנו לפני הקב"ה ואמרה: "רבונו של עולם, גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה, ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשֶׁהָשָׁלִימוֹ אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי, יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי, והוקשה עלי הדבר מאוד, כי נודעה לי העצה והודעתי לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי כדי שלא יוכל אבי להחליפני, ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאוותי, ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה, ולערב החליפו אחותי לבעלי בשבילי, ומסרתי לאחותי כל הסימנים שמסרתי לבעלי כדי שיהא סבור שהיא רחל, ולא עוד אלא שנכנסתי תחת המטה שהיה שוכב עם אחותי, והיה מדבר עימה והיא שותקת ואני משיבה על כל דבר ודבר כדי שלא יכיר לקול אחותי, וגמלתי

חסד עימה, ולא קנאתי בה ולא הוצאתיה לחרפה. ומה אני שאני בשר ודם
עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי, ולא הוצאתיה לבושה ולחרפה, ואתה מלך
חי וקיים רחמן, מפני מה קנאת לעבודת כוכבים שאין בה ממש, והגלית
בני, ונהרגו בחרב, ועשו אויבים בם כרצונם?

מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר: "בשבילך רחל, אני מחזיר את
ישראל למקומן, הדא הוא דכתיב: "כה אמר ה', קול ברמה נשמע, נהי בכי
תמרורים, רחל מבכה על בניה מאנה להינחם, על בניה כי איננו", וכתיב:
כמה אמר ה', מנעי קולך מבכי, ועיניך מדמעה, כי יש שכר לפעולתך נאום
ה', ושב מארץ אויב, ויש תקוה לאחריתך נאום ה', ושב בני לגבולם"
(ירמיה לא, יד).

מדרש אלה אזכרה

עשרה הרוגי מלכות

מדרש זה דעשרה הרוגי מלכות, קוראים חלקים קטנים ממנו בקיצור נמרץ בסוף קינות של שחרית לתשעה באב, ועל הרוב אם לא יעברו על המדרש הזה פנימה, לא ידעו על מה הדברים מוסבים, ומה היה באותה שעה ממש, ואיך יתעורר ליבם להשתפך לפני ה' על הריגת הצדיקים. לכן הבאנו המדרש כאן, מכיון שנמצא בספרים שאין היד ממשמשת בהם, וכן ביארנוהו במקומות הצריכים ביאור, בתוספת מילים ונוסף. וכמו כן שילבנו מידע ותוספות השופעות אור, שמקורם ממדרשים זהים ונוסחאות שונות של עשרה הרוגי מלכות, הפזורים ברחבי ספרות חז"ל.

בתלמוד נזכר ענין עשרה הרוגי מלכות בקיצור, כמו בפסחים

וכן נזכר בזה"ק סוד עשרה הרוגי מלכות.²

הגזירה וטעמה

כשברא הקדוש ברוך הוא את האילנות היו מתגאים בקומתן ומגביהין עצמן למעלה למעלה, וכיון שברא הקדוש ברוך הוא את הברזל היו משפילין עצמן ואמרו האילנות: "אוי לנו, שכבר ברא הקדוש ברוך הוא דבר שיכרות אותנו".

כך אחר חרבן הבית היו פריצי הדור מתגאים, ואמרו: "מה הפסדנו בזה שנחרב הבית, הרי יש בינינו תלמידי חכמים שמדריכין את העולם בתורתו ובמצוותיו". מיד נתן הקדוש ברוך הוא בלב הקיסר של רומי [ולוליאנו שמו]³ ללמוד תורת משה מפי חכמים וזקנים, והתחיל בספר בראשית, והיה לומד עד שהגיע ל"ואלה המשפטים", וכיון שהגיע לפסוק: "וגונב איש

² ובזה"ק (פרשת פקודי, דף רנה ע"א): וכד הווי אלן עשרה דאקרון הרוגי מלכות הרוגים הווי מסטרא אחרא ואשלימו אתר אחרא דקדושה, ובגין כך כלא גלי קמי קודשא בריך הוא ואתעביד כדקא יאות. עכ"ל. (דף קי ע"א): אמר ליה והא שמענא דעשרה הרוגי מלכות בני יעקב הווי אמר ליה חס ושלום אלא בדיוקנייהו הווי וכו'. ואי לא לא הווי נפקין ישראל מן ימא ואיהו קביל עונשיה באלין עשרה הרוגי מלכות דהווי עתידין למיפק מיניה עשרה שבטין ובגין דא הווי עשרה הרוגי מלכות כגוונא דעשרה שבטין דהווי עתידין למיפק מניה והווי חשבין חבריא דעשרה בני יעקב הווי. עכ"ל.

³ הוספה זו ע"פ בית המדרש ח"ו עמוד לא. ואוצ"מ נוסחא ג.

ומכרו מות יומת", מיד צוה למלאות פלטירו מנעלים [לרמוז לחכמים שעתיד להענישם על מכירת יוסף תמורת נעליים]⁴, ושלח לקרוא לעשרה חכמי ישראל, ובאו לפניו והושיבן בקתדראות של זהב.

אמר להם הקיסר לעשרה החכמים: "עומק הדין יש לי לשאול מכם, ואל תאמרו לי כי אם הדין ואת האמת והמשפט". אמרו לו: "אמור". אמר להם: "ומי שגנב איש מאחיו של בני ישראל, והתעמר בו ומכרו, מה דינו?" אמרו לו: "התורה אמרה מות יומת". ענה ואמר להם: "אם כן אתם חייבים מיתה", אמרו לו: "אמור למה?" אמר להם: "על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו [בעבור נעליים]⁵, ואם הם היו בחיים הייתי דן אותם, ועתה שאינם בחיים, אתם תשאו עון אבותיכם"⁶.

⁴ ע"פ אוצ"מ נוסחא ב, ויש מפרשים מנעלים דהיינו "מנעולים" כדי לאוסרם בבית שלא יכרחו.

⁵ ובמדרש נוסחא ב שם איתא: וכי אדם יפה כיוסף היו מוכרים אותו בעשרים כסף? אלא בשעה שהכניסוהו לבור הפשיטוהו והשליכוהו לבור ערום ויפשיטו את יוסף וגו', וכתוב והבור ריק אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. כיון שראה יוסף את נפשו בין אותן החיות נעצב ואמר אי לי שאיני ניצל מן החיות האלו. ומרוב יראה ופחד אבד תוארו ויפיו ממנו, אך סגר הקדוש ברוך הוא פי החיות ולא הזיקו לו. וכשראו אחי יוסף ארחת ישמעאלים הוציאוהו מן הבור ערום ומכרוהו כן, אמר הקדוש ברוך הוא צדיק כזה יעמוד ערום לפני הבריות? אמרו קמיע אחד היה תלוי בצוארו ושלח הקדוש ברוך הוא את גבריאל והוציא מאותו קמיע בגד ולבשו. כיון שראו אחי יוסף אמרו לאותן הישמעאלים החזירו לנו הבגד הזה שלא מכרוהו לכם אלא ערום, ויאמרו הישמעאלים לא נחזיר לכם, עד שהוסיפו להם עוד ארבעה זוגות מנעלים, ובאותו בגד הביאוהו למצרים ובו מכרוהו ובו אסרוהו ובו הביאוהו לפני פרעה ובו מלך על מצרים. [וכעין שאלה זו איתא בחזקוני (בראשית לו, כח): וכי אדם יפה כיוסף לא נמכר אלא בדבר מועט כזה, אלא מחמת שהוריקו פניו בבור מחמת הנחשים לא מכרוהו יותר, וכל אחד מהשבטים נטל שני כספים לחלקו לקנות להם מנעלים שנאמר על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים. עכ"ל. ולפי מדרש זה נחא תמיהת האחרונים (שהבאנו בהערה הבאה) הרי לא התעמרו ביוסף, ומדוע נתחייב מיתה, שבאמת נתעמרו בו בלקיחת הבגד ובבושה גדולה, ובהיותו בבור הזיקו את גופו ותוארו מראהו ממש]. ואפשר שלכן רבי ישמעאל כהן גדול שהיה יפה ביותר, כמבואר בהמשך המדרש, נמנה הוא בין הרוגי מלוכה, ואף נהרג במיתה משונה שהוציאו עור פניו ממנו כדלהלן, והטעם, כי האחים ג"כ איבדו מיוסף את זיו פניו כמבואר במדרש זה, ומידה כנגד מידה לא בטלה (סנהדרין צ:). ודו"ק.

⁶ ונרמזה הריגת עשרה הרוגי מלכות בתורה (פרשת מקץ מב, כא) בפסוק: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אֲבָל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת". וכתב רבינו חיים פלטיאל (שם) ש"הצרה הזאת" יש בו ב' ההין, לרמוז לעשרה הרוגי מלכות שיבואו אח"כ מזרעם. ע"ש. וכ"כ בפענח רזא (פרשת מקץ) שראו האחים בעת ירידתם למצרים ברוח הקודש עשרה הרוגי מלכות נתפסים תחתיהם לכפר על מכרם בכסף צדיק את יוסף הצדיק.

ואף שלכאורה יש לשאול שאלה, מדוע נהרגו בעוון מכירת יוסף, הרי מן התורה אין חיוב מיתה רק באם "התעמר בו ומכרו", וכמו שנזכר להדיא בפסוק. וכן פסק הרמב"ם (פ"ט מגניבה ה"ב), וז"ל: אין הגנב חייב מיתת חנק עד שיגנוב את הישראל ויכניסנו לרשותו וישתמש בו, וימכרו לאחרים, שנאמר והתעמר בו ומכרו, ואפילו לא נשתמש בו אלא בפחות משהו פרוטה כגון שנשען עליו או נסמך בו אף על פי שהגנב ישן זה נשתמש בו. עכ"ל. והרגיש בזה הש"ך על התורה (פרשת וישב ד"ה ועתה לכו) ותירץ שהם באמת לא התעמרו בו, כי חשבו להפטר ממיתה, אך יש אומרים שחייבים מיתה אף בלי עמור. ע"ש. ולענ"ד נראה ליישב בהקדים שאלה נוספת, והיא דלכאורה היה ליוסף דין רודף

[וואלה הן: רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בן אלישע כהן גדול, ר' עקיבא בן יוסף ור' יהודה בן בבא, ר' חנינא בן תרדיון ור' ישבב הסופר, ר' אלעזר (נ"א רבי יהודה) בן דמא ור' חנינא בן חכנאי, ר' חוצפית המתורגמן ור' אלעזר בן שמוע. אלו הן עשרה הרוגי מלכות שנהרגו על שמכרו את יוסף, וקטן שבכולם היה ר' ישמעאל כהן גדול].

אמרו לו תן לנו זמן ג' ימים אם נמצא זכות על עצמנו מוטב, ואם לאו עשה מה שתחפוך. ונתרצה להם לדבר זה.

עליית רבי ישמעאל למרום

יצאו מלפניו וחילו את פני רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול, שיזכיר השם הגדול ויעלה לרקיע ויחקור אם נגזרה גזרה מאת השם יתברך.⁷ [אמר להם

שמות להורגו, וכמ"ש המפרשים והבאתי דבריהם בקיצור אצלי בשפתי דעה (פרשת וישב), וא"כ מדוע הרגוהו.

ואמנם יש לתרץ עפ"ד רבינו בחיי (פרשת וישב לו, כח) שכתב: שנתגלגל על ידיהם יוסף מאדון לאדון ונמכר פעמים רבות עד שהורד למצרים, והחטא שנמצא עליהם המפורש בעשרה הרוגי מלכות הוא זה שהם היו סיבת המכירה, וגדולי עולם כמותם ראויים להענש על השלכת אחיהם הנכבד לבור ולהחשב להם לרציחה כאלו הרגוהו בידם, כענין כתוב: (שמואל - ב יב, ט): "ואותו הרגת בחרב בני עמון" (א"ה, ועיין בזה"ק פרשת משפטים מש"כ לבאר בזה ודו"ק), כי אין הפרש בין ההורג את חברו בידים או המסבב לו מיתה, אלא דינא רבה ודינא זוטא. עכ"ל. וכוונתו דלעולם יחוייב מיתה מצד גרמא בנזיקין, שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים כמבואר בב"ק (נה:). ולכן אמרו בב"ב (כב:): זאת אומרת גרמא אסור. ע"ש. ואפשר שאילו היה זה חטא גמור בידים, לא היה הקב"ה ממתיק עד אחרי חרבן הבית כדי להפרע מהם, אלא הסיבה היתה על דקות הענין, וזיכוך האחים בשמים, עד שהגיעו לדונם על עוון זה, שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה כמבואר ביבמות (קכא:) ובב"ק (נ:). [ועל הקושיא דלכאורה היה ליוסף דין רודף, גם זה מיושב, שהכל לפי דרגת צדקותם, ולא היה להם לאחים להתייחס אליו כאל רודף, ולא לעשות דין לעצמן, וכאז דוד המלך שהרג לאוריה החיתי בחרב בני עמון, ונהיה מכך חילול ה' בעולם (כמבואר בזה"ק פרשת משפטים שם), והיה לו להורגו על ידי עצמו. או לפי הפשט, היה לו להורגו בדרך מכובדת בבית דין ולא במלחמה בבזיון, וכבר אמרו בסנהדרין (מה). ואהבת לרעך כמוך, ברור לו מיתה יפה. ע"ש. ומומתי המלחמה, מיתה רעה היא זו, וכדי בזיון וקצף.

⁷ כי רבי ישמעאל היה בקי ורגיל בשמות, וכך ניכר מהמשך המדרש: "אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא צדיק כזה שהראית לו כל גנזי העולם עליונים ורזי תחתונים יהרג במיתה משונה מזה הרשע". וכן בברכות (ז:): "תניא, אמר רבי ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יח - ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא, ואמר לי: "ישמעאל בני, ברכני". אמרתי לו: "יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמך את כעסך, ויגולו רחמך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים, ותכנס להם לפני משורת הדין, ונענע לי בראשו. וקמשמע לך שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך". והיה זה בעוד בית המקדש קיים, וזמן רב לפני גזירת עשרה הרוגי מלכות שהיתה לאחר החרבן, כנזכר בתחילת מדרש אלה אזכרה כאן, ובכל זאת רוח"ק דברה בו בדברים הנוגעים לעשרה הרוגי מלכות, "שיכשו רחמך את כעסך, ויגולו רחמך על מדותיך" וכו'. ואפשר שמטעם זה דוקא עם צווחת רבי ישמעאל כמעט ושב העולם לתהו ובהו, מה שלא מצינו כאן בשאר החכמים, אע"פ שרבי עקיבא בן יוסף גדול מרבי ישמעאל כמו שמסיים המדרש כאן: "אמרו לו ומי הכריע ביניהם, אמר להם רבי ישמעאל כ"ג. אמרו לו מי מנצח, אמר להם ר"ע על שטרח בכל כחו בתורה". [וצ"ב קצת במה שכתוב במדרש עשרה הרוגי מלכות נוסחא ב (באוצה"מ אייזנשטיין עמוד 422) שרבי ישמעאל צעיר

אם דעתכם שתחלקו עמי בעון שאזכיר השם עכשיו אעלה לרקיע ונדע, אם נגזרה גזרה זו מן השמים אנו מקבלין עלינו ואם אינה מן השמים אני יכול לבטלה בשם. אמרו לו: עונך מופלג בינינו].

וטיהר רבי ישמעאל את עצמו בטבילה ובקדושין, ונתעטף בטלית ובתפילין, והזכיר השם המפורש בפירושו⁸. מיד נשאו הרוח והביאו למעלה עד הרקיע הששי, ופגע בו גבריאל המלאך [כי היה רבי ישמעאל כדמותו]⁹, ואמר לו: אתה הוא ישמעאל שקונך משתבח בך בכל יום, שיש לו עבד בארץ שדומה לקלסתר פניו? אמר לו אני הוא.

היה מכל העשרה הרוגי מלוכה, ולכאורה לפי דברי הש"ס בברכות (ז). זכה לשמש בכהונה עוד בזמן שבית המקדש היה קיים. אמנם שוב נתבוננתי, דאפשר שהיה בערך בגיל חמישים או שישים, וביהמ"ק נחרב כעשרים שנה קודם, והיינו שבהיותו בן ארבעים או אפילו פחות מזה אמר לו הקב"ה ישמעאל בני ברכני. אבל שאר החכמים היו בני פ' שנים, או קכ"ד, או ק"ל, כמבואר בהמשך המדרש. ודו"ק].

⁸ ועיין בספר המלמד למהר"א אבולעפיא (עמוד ח) שיש קמיע החותם המצוייר הנקרא חותם שלמה. ע"ש. וכיוצ"ב בזה"ק (שמות דף קיב ע"ב) במעלת שלמה ע"ה, שבכל יום היה משכים בבוקר ושם פניו כלפי מזרח ורואה מה שרואה וחוזר והופך פניו לצד צפון ויושב שם ומשפיל עיניו, ובאותה שעה עמוד האש ועמוד הענן באים כאחד, ועל עמוד הענן היה בא נשר אחד גדול, וכן היה בא כנפו האחד על גבי עמוד האש, וכנף השמאלית על עמוד הענן ואותו הנשר היה מביא שני עלים בפיה ועמוד ענף והאש והנשר משתחווים מול שלמה המלך ע"ה והיה בא הנשא ונותן לו אותם השני עלים ומריח בהם שלמה ע"ה, והיה יודע בהם סימן חכמה והיה אומר, זה של נופל וזה של גלוי עניים, באותה שעה היה חותם שלמה ע"ה את כסאו בחותם שם המפורש, ובידו נוטל הטבעת ורוכב על הנשר והולך לו, ובכל מקום שהיה עובר שלמה על הנשר היה מחשיך הארץ והיו יודעים חכמים ואומרים, הרי שלמה המלך ע"ה עובר כאן ופורח וכו', ופורח הנשר ת' פרסה עד שמגיע להרי חושך, ושם הוא תרמוד במדבר, והוא נכנס לשם באותם הרים ושם היה יודע כל חכמות חיצוניות מה שהיה צריך וחוזר ורוכב על הנשר ויושב על כסאו וכו', ועל זה נאמר (קהלת ד, א) ושבתי אני ואראה, רוצה לומר שבתי מאותו מקום שהלכתי. וכ"כ בספר מעולפת ספירים אלגאזי (מהדו"ח סימן מב, עמוד לא). וע"ע במראה הילדים (דף צד ע"א, מערכת ק אות ב) חותם שלמה שמירה מלילית, והוא חותם שעשה שלמה המלך להשביע ללילית כשתראה חותמו תברא היא וחיילותיה וכל מי שישאנה עמו, אין לה רשות להזיקו. ואם יהיה בבית אינה נכנסת לאותה הבית, לא היא ולא שום אחד מחילותיה כלל ועיקר, ואם יהיה חקוק על כסף טהור ומזוקק הוא יותר טוב, וזהו וכו'. ע"ש. [והציור המובא שם הוא מגן דוד, ובמק"א הרחבתי באם יש מקור לקמיע זה, אם לאו. ואכמ"ל].

ובספר מבחר אגדות תימן (אות כז) מביא אגדה (שאיני יודע את מקורה), ושם כתב: וטבעת חותמו של שלמה המלך היתה בה סגולה חשובה אשר כל המחזיק בה יכול לעשות בה כל מעשה פלא, והיה חקוק עליה מגן דוד וכו', ובפי הערבים נקרא סימן מגן דוד בשם "חותם שלמה" (חאתם סולימאן), והוא משמש אצלם כעין קמיע. לכן הציע אשמדאי לשלמה וכו'. אותה שעה היו שלמה ואשמדאי עומדים בירושלים ולקח אשמדאי את חותם שלמה וזרקו מערבה, עד כי נפל בים הגדול וכו'. עכת"ד. ובגיטין (סח:) מוזכר הסיפור באופן אחר לחלוטין. ע"ש. ואמנם נראה כי השתמשו בתימן בחותם זה, ובספר מסעות חבשוש לרבי חיים בן יחיא חבשוש (עמוד כ): "ולא שמע אלי גם בכח חותם שלמה בן דוד המלך התרתי בו לעמוד עד אשאלנו" וכו'. ע"ש. וע"ע בקובץ בית ועד לחכמים ח"ח (עמוד שג). ועכ"פ ידוע שהיתה דרך לעשות השבעת עליית נשמה, וכמ"ש כיוצ"ב בספר אור כי טוב (עמוד יח, במכתב מהבעל שם טוב) שעשה השבעת עליית נשמה, וראה דברים נפלאים מנשמות החיים והמתים וכו'. ע"ש. וכיוצ"ב בספר אשי ישראל ח"א (דף כד ע"ב, ד"ה ותסר). ע"ש.

⁹ ע"פ נוסחא ב שם, עמוד 19. ואוצ"מ נוסחא ב עמוד 422.

אמר לו גבריאל: למה עלית לכאן? אמר לו, לפי שמלכות הרשעה גזרה גזרה עלינו לאבד ממנו עשרה חכמי ישראל, ועליתי לידע אם הגזרה היא מאת הקדוש ברוך הוא. אמר לו גבריאל: אם היא גזרה לא חתומה, התוכל לבטלה? אמר לו רבי ישמעאל, הן. אמר לו גבריאל: במה תבטלה? אמר לו, בשם המפורש של ה' יתברך¹⁰. מיד ענה גבריאל ואמר: "אשריכם בני

¹⁰ כי אפשר להנצל ממלאך המות בכח שם המפורש, כמבואר בדברים רבה (וזאת הברכה יא, סימן י') שילוד אשה יכול להכות למלאך המות ולסמות עיניו, באופן שאין מלאך המות שולט בו כלל, והכי איתא שכשבא ס"מ ליטול נשמת משה רבינו, לבש כעס וחגר חרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראתו של משה, כיון שראה אותו שהוא יושב וכותב שם המפורש וזוהר מראהו דומה לשמש והוא דומה למלאך ה', היה מתיירא ס"מ מן משה, אמר ודאי שאין המלאכים יכולין ליטול נשמתו של משה, וטעם שהראה ס"מ את עצמו למשה היה יודע משה שבא ס"מ, וכיון שראה ס"מ את משה אחזתו רעה וחיל כולדה, ולא מצא פתחון פה לדבר עם משה. עד שאמר משה לסמאל (ישעיה מח): "אין שלום אמר ה' לרשעים", מה תעשה בכאן? אמר לו ליטול נשמתך באתי. אמר לו: מי שיגרך? אמר לו: מי שברא את כל הבריות. אמר לו: אין אתה נוטל נשמתי! אמר לו: כל באי העולם נשמתן מסורין לידי? אמר לו: יש בי כח מכל באי העולם. אמר לו: מה כחך? אמר לו: אני בן עמרם שיצאתי ממעי אמי מהול, ולא נצרכתי למוהלני, ובו ביום שנולדתי מצאתי פתחון פה, והלכתי ברגלי, ודברתי עם אבי ואמי, ואפילו חלב לא ינקתי, וכשהייתי בן שלשה חדשים התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל תורה מתוך להבי אש, וכשהייתי מהלך בחוץ נכנסתי לפלטרין של מלך ונטלתי כתר מעל ראשו, וכשהייתי בן שמונים שנה עשיתי אותות ומופתים במצרים, והוצאתי ששים רבוא לעיני כל מצרים, וקרעתי את הים לשנים עשר קרעים, והפכתי מי מרה למתוק, ועליתי ודרכתי דרך בשמים והייתי תופס במלחמתן של מלאכים, וקבלתי תורה של אש, ודרתי תחת כסא אש, וסוכתי תחת עמוד אש, ודברתי עמו פנים בפנים, ונצחתי בפמליא של מעלה, וגליתי רזיהם לבני אדם, וקבלתי תורה מימינו של הקדוש ברוך הוא, ולמדתי אותה לישראל, ועשיתי מלחמה עם סיחון ועם עוג שני גבורי עובדי כוכבים, שבשעת המבול לא הגיעו מים לקרסוליהן מפני גובהן, והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם, והכיתים במטה שבידי והרגתים, מי יש בבאי עולם שיכול לעשות כן? לך רשע מכאן, אין לך לומר כן, לך ברח מלפני, איני נותן נשמתי לך. מיד חזר סמאל והשיב דבר לפני הגבורה, אמר לו הקדוש ברוך הוא לסמאל: בא והבא נשמתו של משה, מיד שלף חרבו מתערו ועמד על משה. מיד קצף עליו משה ונטל את המטה בידו שחקוק בו שם המפורש, ופגע בו בסמאל בכל כחו, עד שנס מלפניו ורץ אחריו בשם המפורש, ונטל קרן הודו מבין עיניו, ועיור את עיניו, עד כאן עלתה למשה.

סוף רגע, יצתה בת קול ואמרה: "הגיע סוף מיתתך", אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם! זכור אותו היום שנגלית עלי בסנה ואמרת לי (שמות ג): "לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים", זכור אותו היום שהייתי עומד על הר סיני ארבעים יום וארבעים לילה, בבקשה ממך, אל תמסרני ביד מלאך המות". יצתה בת קול ואמרה לו: "אל תתיירא, אני בעצמי מטפל בך ובקבורתך". באותה שעה עמד משה וקידש עצמו כשרפים, וירד הקדוש ברוך הוא משמי שמים העליונים ליטול נשמתו של משה, ושלשה מלאכי השרת עמו מיכאל וגבריאל וזוגאל, מיכאל הציע מטתו של משה, וגבריאל פירס בגד של בוך מראשותיו, וזוגאל מרגלותיו. מיכאל מצד אחד, וגבריאל מצד אחד.

אמר הקדוש ברוך הוא למשה: "משה השקיף עיניך זה על גב זה". והשקיף עיניו זו על גבי זו. אמר לו: "הנח ידך על החזה". והניח ידו על החזה. אמר לו: "הקף רגליך זו על גבי זו", הקיף רגליו זה על גבי זה. באותה שעה קרא הקדוש ברוך הוא לנשמה מתוך גופו, אמר לה: "בתי מאה ועשרים שנה קצבתך היותך בגופו של משה, עכשיו הגיע קצך לצאת צאי אל תאחרי". אמרה לפניו: רבוננו של עולם! יודעת אני שאתה אלוה כל הרוחות, וכל הנפשות נפש החיים, והמתים מסורין בידך, ואתה בראתני, ואתה יצרתני, ואתה נתתני בגופו של משה מאה ועשרים שנה, ועכשיו יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה שלא נראה בו רוח סרוחה מעולם, ולא רמה ותולעה, לכן אני אוהבת אותו ואיני רוצה לצאת ממנו. אמר לה הקדוש ברוך הוא: "נשמה צאי אל תאחרי, ואני מעלה אותך לשמי השמים העליונים, ואני

אברהם יצחק ויעקב שגילה הקדוש ברוך הוא לכם מה שלא גילה למלאכי השרת"¹¹.

יופיו של רבי ישמעאל

אמרו עליו על רבי ישמעאל כהן גדול שהיה משבעה יפים שהיו בעולם [ואלו הן: אדם הראשון, יעקב, יוסף, שאול, אבשלום, ר' אבהו, ור' ישמעאל]. ובשעה שהביאוהו לרומי כל הנשים שרואות אותו שופעות דם, והיו פניו דומה למלאך ה' צבאות. [וכשהביאוהו לפני המלך אמר לו יש באומתך כמותך או יפה ממך אמר לו לאו, מיד גזר עליו הריגה].

לידתו

[ולמה זכה ר' ישמעאל לכך], שכיון שכלו רוב ימיו של ר' יוסי אביו, אמרה לו אשתו: "אדוני אישי, מה זה שאני רואה הרבה בני אדם שמצליחין בזרעם, ואנו לא הצלחנו בבנים, כי אין לנו יורש בן או בת?" אמר לה ר' יוסי: דבר זה גורם להם, לפי שנשיהן משמרין עצמן כשיוצאין מבית הטבילה, אם פגע בהן דבר שאינו הגון, הן חוזרות לבית הטבילה וטובלות

מושיבך תחת כסא כבודי אצל כרובים ושרפים וגדודים". אמרה לפניו: רבש"ע! מאצל שכינתך ממוסר ירדו שני מלאכים עזה ועזאל, וחמדו בנות ארצות והשחיתו דרכם על הארץ עד שתלית אותם בין הארץ לרקיע. אבל בן עמרם מיום שנגלית אליו בסנה לא בא לאשתו שנאמר (במדבר יב): "ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכשית אשר לקח, כי אשה כשית לקח", בבקשה ממך תניחני בגופו של משה, באותה שעה נשקו הקדוש ברוך הוא ונטל נשמתו בנשיקת פה. והיה הקדוש ברוך הוא בוכה (תהלים צד): "מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און" וכו'. עכ"ל המדרש. ויש במדרש זה גם ללמדנו על אופן סילוקן של צדיקים שצער גדול הוא לשכינה, ושאפשר לסלק את מלאך המות בכח שם המפורש כמבואר במדרש כאן.

¹¹ כי צדיק עדיף ממלאך, חדא שהנשמות באצילות ומלאכים בבריאה, ועוד שהשפע יורד תחילה לנשמות ואח"כ למלאכים ומן המלאכים לסט"א ומן הסט"א לגופים, וכמ"ש מהרח"ו בשערי קדושה (ח"ג שער ז). וכ"כ השלה"ק (פרשת וישלח, בתורה אור) שהצדיק עדיף ממלאך בכמה ענינים. ע"ש. וכ"כ רבי אברהם יהושע העשיל מקראקא בחנוכת התורה (פרשת וישלח אות לג). ע"ש. וכ"כ הרד"ק (ישעיה מט, א). ובשלה"ק (תולדות אדם, בית עיר חומה בהגהה) כתב כי הגוף הוא כלי מוכל לקבל אור גדול יותר ממלאך, דהיינו הנשמה. ובשער היכלות (פרשת י שער כד) מבואר שלמי שיש הזדככות היסודות ביותר הוא יותר מוכן לאור בהיר, והטעם שהמלאך לא זוכה לפי"ז באור הנשמה, כי אם היה האדם מזדכך ביותר היה נוטה לפשיטות, ולא היה מסומן ומצוייר בו נגד כל הבחינות של מעלה ושל מטה כל ההשתלשלות, ואף בבטנו ציורי הקליפות, וגם לא היה לו הבחירה עיקר הכל לטובת הנצחיות. ע"ש. וזה סוד "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך צבאות הוא" (מלאכי ב, ז) ואמרו במו"ק (יז). אם הרב דומה למלאך תורה יבקשו מפיהו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו. וכ"ה בחגיגה (טו:). ובדברים רבה (וזאת הברכה יא, סימן י) מובאים דברי פלא וגדולת ילוד אשה שיכול להכות למלאך המות ולסמות עיניו, באופן שאין מלאך המות שולט בו כלל. ע"ש.

פעם שנית, ולפיכך הם מצליחים בזרעם¹². אמרה לו: אם הדבר הזה מעכב הרי אני מקבלת עלי להיות נזהרת באותן הדברים.

וכיון שהלכה לטבילה ויצאה מבית הטבילה פגע בה כלב אחד, חזרה וטבלה פעם שנית, פגע בה חזיר, חזרה וטבלה פעם שלישית עד שמונים פעמים, אמר הקדוש ברוך הוא לגבריאלי: "הרבה מצטערת הצדקת, לך והתראה לה כדמות בעלה". מיד יצא גבריאלי והלך וישב בפתח בית הטבילה, והיה נדמה לה כדמות ר' יוסי בעלה, ותפסה והוליכה לביתה. ואותו הלילה נתעברה וילדה ר' ישמעאל, ונעשה יפה תאר ויפה מראה כדמות גבריאלי, ולכך נזדווג לו גבריאלי כשעלה רבי ישמעאל לרקיע.

תשובת גבריאלי המלאך לר"י

אמר לו גבריאלי לרבי ישמעאל: ישמעאל בני, חי נפשך שכך שמעתי מאחורי הפרגוד¹³ [בת קול צווחת ואומרת]¹⁴, שעשרה חכמי ישראל נמסרו להריגה ביד מלכות הרשעה. אמר לו רבי ישמעאל: למה? אמר לו גבריאלי: על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו, שמידת הדין¹⁵ מקטרגת בכל יום לפני כסא הכבוד, ואומרת: כלום (-וכי) כתבת בתורתך אות אחת לבטלה, הרי השבטים שמכרו את יוסף ולא פרעת עדיין את חובם מהם או מזרעם, לפיכך נגזרה גזרה על עשרה חכמי ישראל למסורם להריגה ביד מלכות הרשעה. אמר לו רבי ישמעאל: עד עתה לא מצא הקדוש ברוך הוא פריעה במכירתו אלא בנו? אמר לו גבריאלי: חי נפשך ישמעאל בני, שמיום שמכרו השבטים את יוסף לא מצא הקדוש ברוך הוא בדור אחד עשרה צדיקים וחסידים כמו השבטים כמו בדור זה, לפיכך הקדוש ברוך הוא פורע מכם!

והוסיף גבריאלי: אבל אגיד לך האמת, שכיון שראה סמאל הרשע שבקש הקדוש ברוך הוא לחתום את החתימה למסור עשרה צדיקים ביד מלכות הרשעה, שמח שמחה גדולה, והיה מתפאר לומר נצחתי את מיכאל השר. מיד חרה אפו של הקדוש ברוך הוא על סמאל הרשע, ואמר לו: אי (-מדוע

¹² וכ"כ הרמ"א ביו"ד (סימן קצח סעיף מח): ויש לנשים ליהרר כשיוצאות מן הטבילה שיפגע בה חברתה, שלא יפגע בה תחילה דבר טמא או גוי; ואם פגעו בה דברים אלו, אם היא יראת שמים תחזור ותטבול (ש"ד וכל בו ורוקח). עכ"ל. ובמק"א הרחבתי בזה עוד.

¹³ כמו בחגיגה טו: שכבר שמעתי מאחורי הפרגוד. וכן בסנהדרין (פט:). ובמקומות רבים במדרשי חז"ל. ובביאור הענין בזה, יעויין בפרי צדיק למהרצ"ה מלובלין (פרשת נצבים אות ה, ד"ה ושמעת בקולו) שהוא הבת קול שיוצאת בכל יום. ע"ש. וע"ע בשלה"ק (שער האותיות אות ק) ובראשית חכמה (שער הקדושה פרק יז).

¹⁴ ע"פ המדרש שם נוסחא ב.

¹⁵ ראה סנהדרין (צז:): וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מדת הדין מעכבת וכי מאחר שמדת הדין מעכבת אנו למה מחכין לקבל שכר שנאמר אשרי כל חוכי לו.

אתה שמח) סמאל! או רצונך לפטור עשרה חכמי ישראל מהריגה, או תקבל עליך צרעת לעולם הבא, אחד משנים תקבל. אמר לו סמאל הרשע: "לא אפטור עשרה צדיקים מהריגה, ואקבל עלי גזרתך כאשר דברת". מיד חרה אפו של הקדוש ברוך הוא על סמאל, ולא הספיק את דבריו עד שקרא הקדוש ברוך הוא למטטרון הסופר השר הגדול, ואמר לו: "כתוב וחתום ששה חדשים נגע צרעת שאת וספחת ובהרת וירקון ושחין רע על אדום הרשעה, וגפרית ואש על האדם ועל הבהמה ועל הכסף ועל הזהב ועל כל אשר להם, עד שיאמר איש לחבירו הא לך רומי וכל אשר בה בפשוט, וחברו משיב אין לי חפץ בהם כי אין לי הנאה מהם".

וכיון ששמע רבי ישמעאל כך, מיד נתקררה דעתו והיה מהלך ברקיע אנה ואנה, והיה רואה מזבח סמוך לכסא הכבוד, אמר לגבריאֵל מה זה, אמר מזבח היא. [אמר לו: וכי קרבן ומזבח יש למעלה? אמר לו: כל מה שיש למטה יש למעלה, דהא כתיב: "בנה בניתי בית זבול לך" (מלכים א ח, יג)]¹⁶. אמר לו: ומה אתם מקריבים עליו בכל יום, וכי פרים ואישים למעלה? אמר לו גבריאֵל: "נפשות של צדיקים אנו מקריבים עליו בכל יום". אמר לו: מי מקריב אותם? אמר לו: "מיכאל השר הגדול". [כיון ששמע רבי ישמעאל כך אמר הא למדתי מה שלא שמעתי מעולם]. (וראה בהערה עוד דברים שראה רבי ישמעאל שם).

מיד ירד רבי ישמעאל והגיע לארץ, [ומצא את חביריו בתענית ובתפלה, אמרו לו מה בידך, אמר להם לכו ורחצו והטהרו ולבשו תכריכין שלכם, שגזרה זו מלפני הקדוש ברוך הוא]¹⁷ וכבר נגזרה גזרה ונכתב ונחתם, והיו מתאוננים בימין על שנגזרה עליהם גזרה קשה כזאת, ושמחים בשמאל על ששקלן הקדוש ברוך הוא בצדקות ובחסידות כנגד השבטים. והיו יושבים זוגות זוגות רבי ישמעאל ורבן שמעון בן גמליאל, רבי עקיבא ורבי חנניה בן תרדיון, רבי אלעזר בן שמוע ורבי ישבב הסופר, רבי חנינא בן חכנאי ורבי יהודה בן בבא, רבי חוצפית המתורגמן ורבי יהודה בן דמא.

[א"ר ישמעאל כשבאתי והעדתי עדות זו מלפני כסא הכבוד, שמחו כל חבירי וישבו לפני ר' נחוניא בן הקנה ועשו משתה ושמחה, וישב ר' ישמעאל ורשב"ג בן זוגו והיו שמחין ומתאבלין, מתאבלין משמאל שנקנסה עליהם מיתה משונה, ושמחין ומרקדין מימין על שהבטיחם הקדוש ברוך הוא שהם שקולין כבני יעקב, ולא עוד אלא שאמר להם הנשיא בשמחתם: אלהי ישראל יקבל נפשותינו קרבן לעשות מהן נקם ברומי הרשעה, נגילה ונשמחה בשמחת כנור ועוגב, והיו יושבים ועוסקין

¹⁶ ע"פ נוסחא ב שם.

¹⁷ ע"פ נוסחא ב שם.

בהלכות פסח ושונין אלו עוברין בפסח כותח הבבלי זה אומר מחמיץ וזה אומר אינו מחמיץ, ולא הספיקו לגמור את ההלכה עד שבא הגמון של מלך וחרבו שלופה בידו, אמר להם עדיין לבבכם פנוי בתורה והרי אתם יודעים קצכם שנקנסה עליכם דין מיתה¹⁸.

נכנס הקיסר וכל גדולי רומי אחריו, אמר להם מי יהרג תחלה? ענה רבן שמעון בן גמליאל, אני נשיא בן נשיא מזרעו של דוד מלך ישראל ע"ה, אני אהרג תחלה. ענה רבי ישמעאל כהן גדול ואמר אני כהן גדול בן כהן גדול מזרעו של אהרן הכהן, אני אהרג תחלה ואל אראה במיתת חברי.

אמר הקיסר זה אמר אני אהרוג תחלה וזה אמר אני אהרוג תחלה, אם כן הפילו גורלות ביניהם, ויפול הגורל על רבן שמעון בן גמליאל, וצוה הקיסר לחתוך את ראשו תחלה [מיד פשט רשב"ג את צוארו, ונטל איספקלטור את החרב והתיז את ראשו. ויאמר לרבי ישמעאל פשוט את צוארך, אמר ר' ישמעאל חיך הנח לי רגע אחד עד שאבכה על הצדיק, אמר לו עשה, מיד] נטלו רבי ישמעאל כהן גדול [את ראשו של רשב"ג, ונתנו על ארכובותיו] בין ירכיו [ונתן עיניו על עיניו ופניו על פניו וחוטמו על חוטמו ופיו על פיו], וצוה עליו במר נפש ואמר: "אי תורה ואי שכרה! הלשון שהיתה מבארת התורה בשבעים לשונות איך עתה לוחכת את העפר" [פה מוציא מרגליות מי יטמינך בעפר, איך נקנסה עליך מיתה משונה כזו, עליו הכתוב אומר חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי (זכריה יג, ז)]. והיה מתאונן ובוכה על רבן שמעון בן גמליאל, אמר לו הקיסר: מה זה ומה זה זקן שאתה בוכה על חבריך, היה לך לבכות על עצמך? ! אמר לו רבי ישמעאל: "איני בוכה על עצמי, שחברי גדול ממני בתורה ובחכמה, ועל שקדמני בישיבה של מעלה אני בוכה".

עוד הוא מדבר ומתאונן ובוכה ומקונן, נשקפה בתו של הקיסר בעד החלון וראתה יפיו של רבי ישמעאל כהן גדול, ונכמרו רחמיה עליו¹⁹, ושלחה לאביה ליתן לה שאלה ובקשה אחת, ושלח לה הקיסר בתי כל אשר תאמרי אעשה חוץ מרבי ישמעאל וחביריו. שלחה לו: אבקש ממך להחיות את נפשו. שלח לה: כבר נשבעתי. שלחה לו: אבקשך אם כן שתצוה להפשיט את עור פניו כדי להסתכל בו במקום מראה, מיד צוה להפשיט את עור

¹⁸ ע"פ נוסחא ב שם.

¹⁹ ובנוסחא ב, יש כאן דברים קצת חלוקים: וראתה אותו וחמדה יפיו. אמרו מימות יוסף לא היה יפה כמוהו, אמרה לאותו הגמון המתן לי שעה אחת עד שאכנס אצל אבי, נכנסה אצל אביה ואמרה לו שאלה אחת יש לי אצלך, אמר לה המלך שאלתך עשויה חוץ מישמעאל וחביריו, אמרה לו אבא היא שאלתי שרציתי לשאול ממך בדבר הזה, אמר לה לא תעשה שאלתך, אמרה לו אם כן תן לי רשות לפשוט עור פניו.

פניו. וכיון שהגיע למקום תפילין, צעק צעקה גדולה ומרה, ונזדעזע שמים וארץ [אמרו לו מפני מה לא בכית עד עכשיו ועתה אתה מתחיל לבכות, אמר להם ר"י על נשמתי איני בוכה אלא על מקום שבו נתון שם אל עליון על התפילין, אמרו לו וכי עדיין אתה בוטח בשם ה', אם גדול הוא יבא ויצילך עכשיו]. צעק פעם שניה, ונזדעזע כסא הכבוד. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא צדיק כזה שהראית לו כל גנוי העולם עליונים ורזי תחתונים יהרג במיתה משונה מזה הרשע, זו תורה וזו שכרה? אמר להם הניחו לו שתעמוד זכותו לדורות שלאחריו. אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה לבני גזירה היא ואין מי שיפר אותה. יצאה ב"ק ואמרה אם אשמע קול אחר אהפוך את כל העולם לתהו ובהו. וכששמע ר"י כך שתק. א"ל הקיסר עד עתה לא בכית ולא צעקת ועתה אתה צועק, א"ל לא על נשמתי אני צועק אלא על מצות תפילין שלוקחין ממני. א"ל הקיסר עדיין אתה בוטח באלהיך, א"ל הן יקטלני לו איחל. מיד יצאה נשמתו של ר' ישמעאל.

ואחריו הוציאו את רבי עקיבא בן יוסף הדורש כתרי אותיות ומגלה פנים בתורה כמו שנמסרו [עמוד 442] למשה מסיני, וכשהוציאוהו להריגה בא מכתב לקיסר שמלך ערביא מתפשט בארצו והיה נחוץ ללכת וצוה לחבוש את ר"ע בבית האסורין עד שישוב מן המלחמה, וכשבא מן המלחמה צוה להוציאו, וסרקו את בשרו במסרקות של ברזל, ובכל סריקה וסריקה שהיו סורקין היה אומר ר"ע צדיק הוא ה' הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא, יצתה ב"ק ואמרה אשריך ר' עקיבא שהיית צדיק וישר ויצאה נשמתך בצדיק וישר. וכשנפטר בא אליהו הנביא זכור לטוב ונטלו על כתפו ונשאו חמש פרסאות, ופגע בו ר' יהושע הגרסי א"ל וכי אינך כהן? א"ל גופו של צדיק אינו מטמא, והלך עמו ר' יהושע הגרסי עד שהגיע למערה אחת יפה מאד, וכיון שנכנסו שם מצאו מטה יפה ונר דלוק, נטלו אליהו ז"ל דרך מראשותיו ור' יהושע דרך מרגלותיו והשכיבוהו על אותו מטה, והיו מלאכי השרת בוכים עליו שלשה ימים ושלשה לילות ואח"כ קברוהו באותה מערה. וביום שלמחרתו נטלו אליהו ז"ל והביאו בישיבה של מעלה לדרוש שם בכתרי אותיות והיו מתקבצות כל הנשמות של הצדיקים וחסידיהם לשמוע מדרשותיו.

ואחריו הוציאו את ר' חנניה בן תרדיון, אמרו עליו על רחב"ת שהיה נעים בפני הקדוש ברוך הוא ואדם ומעולם לא עלתה קללת חברו על שפתו. וכשצוה הקיסר ברומי שלא ללמוד תורה מה עשה רחב"ת עמד והקהיל קהלות ברבים וישב לו בשוקי של רומי והיה לומד ועוסק ודורש בתורה, וצוה הקיסר לכרכו בס"ת ולשרפו. נטלו הקוסטינר וכרכו בס"ת והצית את האור ונטל ספוגין של צמר ושראן במים ונתן על לבו כדי שלא תצא

נשמתו במהרה. והיתה בתו עומדת ואומרת אוי לי אבא שראיתיך בכך, והוא השיב ואמר לה טוב לי בתי שראיתיני בכך, ותלמידיו היו עומדין עליו ואומרים רבינו מה אתה רואה, אמר להם אני רואה גוילין נשרפין ואותיות פורחין והתחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו מפני מה אתה בוכה, א"ל אם אני לבדי נשרף לא היה הדבר קשה לי ועכשיו אני נשרף וס"ת עמי. א"ל הקוסטינר רבי אם אני מסלק את הספוגין של צמר מעל לבך כדי שתצא נשמתך מהרה אתה מביאני לחיי עוה"ב? א"ל הן. א"ל השבעה לי, וישבע לו, מיד כשנשבע לו הרבה הקוסטינר את השלהבת ונטל הספוגין ויצאה נשמתו, ואף הקוסטינר השליך עצמו באש ונשרף. יצאה בת קול ואמרה רחב"ת והקוסטינר מזומנים לחיי עוה"ב. על זה בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת כגון זה הקוסטינר, ויש אדם שעובד את ה' כל ימי חייו ומפסיד את שכרו בשעה אחת כגון יוחנן כהן גדול ששמש שמונים שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי.

ואחריו הוציאו ר' יהודה בן בבא שלא טעם טעם שינה אלא כשינת סוס מי"ח שנה עד פ' שנה, והוציאוהו ליהרג מט' שעות ולמעלה, והתחיל מבקש מהם בחייכם המתני לי מעט עד שאקיים מצוה אחת שצוה הקדוש ברוך הוא עלי, א"ל עדיין אתה בוטח באלהיך, א"ל הן, א"ל וכי עדיין יש כח באלהים שאתה בוטח עליו? א"ל גדול אדוני ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר, א"ל אם יש בו כח למה לא הציל אותך ואת חבריך מיד המלכות? א"ל אנו חייבים מיתה למלך גדול ונורא, והוא מסר אותנו ביד מלך כדי לתבוע את דמינו מידו. באו והגידו למלך את דבריו, שלח המלך אליו ואמר לו אמת שהגידו לי ממך או לא? א"ל אמת הוא, א"ל הקיסר כמה עזי פנים אתם, שעל פתח מיתה אתם עומדים ועדיין עזות אתכם, א"ל ר' יהודה אוי לך קיסר רשע בן רשע הלא [הקדוש ברוך הוא] ראה חורבן ביתו והריגת חסידיו וצדיקיו ולא עשה קנאה להנקם מיד. אמרו לו תלמידיו רבינו היה לך להחניף אותו, אמר להם וכי לא למדתם שכל המחניף לרשע סופו נופל בידו. א"ל בחיך קיסר המתין לי עד שאקיים מצוה אחת ושבת שמה והיא מעין עולם הבא, א"ל לזה שמעתי לעשות שאלתך. מיד התחיל בקידוש היום ויכלו השמים והארץ, והיה אומר בנעימות ובקול רם, והיו תמהים כל העומדים עליו, וכיון שהגיע עד ברא אלהים לעשות לא הניחוהו לגמור וצוה הקיסר להרגו, והרגוהו ויצאה נשמתו באלהים. יצאה בת קול ואמרה אשריך ר' יהודה שהיית דומה למלאך ויצאה נשמתך באלהים. וצוה הקיסר וחתכוהו אברים אברים והשליכוהו לכלבים, ולא הוספד ולא הוקבר.

ואחריו הוציאו את ר' יהודה בן דמא, אותו היום ערב שבועות היה. א"ל ר' יהודה לקיסר בחיך המתין לי מעט עד שאקיים מצות עצרת ואקדשו כדי

לשבח להקב"ה שנתן לנו התורה, א"ל הקיסר ועדיין אתה בוטח בתורה ובאלהים שנתנה? א"ל הן, א"ל קיסר מה שכרה של תורתך, א"ל עליה אמר דוד ע"ה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, א"ל הקיסר אין שוטים בעולם כמו אתם שסוברים שיש עולם אחר, א"ל אין שוטים בעולם כמו אתם שכופרים באלהים חיים, ואוי לך אוי לבשתך ואוי לחרפתך כשתראה אותנו עם ה' באור החיים, ואתה תשב בשאול תחתית במדרגה התחתונה. מיד חרה אפו של הקיסר עליו וצוה לקשרו בשערות ראשו בזנב הסוס ולמושכו בכל רוחב של רומי. ואח"כ צוה לחתכו אברים אברים. ובא אליהו ז"ל ולקח האברים וקברם במערה אחת הסמוכה לנהר היורד לפני רומי, ושמעו כל רומיים קול נהי ובכי כל שלשים יום מתוך אותה מערה ובאו והגידו לקיסר, אמר להם אם היה העולם נהפך לתוהו ובהו לא אשקוט עד שאמלא רצוני באותן עשרה זקנים כאשר נשבעתי. והיה שם אחד מחכמי רומי ואמר לקיסר אדוני קיסר דע כי נסכלת בזה ושגית הרבה מאד ששלחת יד בעם ה' בלי חמלה, דע כי מרה תהיה לך באחרונה שהרי כתיב בתורת היהודים אל רחום וחנן אך אפים ועוד כתיב בתורתם ומשלם [עמוד 443] לשונאיו על פניו להאבידו. כששמע הקיסר כך חרה אפו על אותו זקן וצוה לחנקו, וכששמע הזקן כך מיהר ומל עצמו ומיד כשנחנק לא נמצא ולא נודע אנה הוא, ויחרד הקיסר חרדה גדולה, ובכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה.

ואחריו הוציאו את ר' חוצפית המתורגמן, אמרו עליו שהיה בן מאה ושלושים שנה כשהוציאוהו ליהרג, והיה יפה תואר ויפה מראה, ודומה למלאך ה' צבאות. באו והגידו למלך את יפיו ואת שיבתו ואמרו לו בחיך אדוני תרחם על הזקן הזה, אמר הקיסר לר' חוצפית בן כמה שנים אתה, א"ל בן מאה ושלושים שנה לבד מיום אחד ובקשתי ממך שתמתין לי עד שימלא יומי. א"ל הקיסר מה לך שתמות היום או למחר, אמר לו כדי שאקיים עוד שתי מצוות, א"ל איזו מצוה אתה רוצה לעשות, א"ל לקרוא ק"ש ערבית ושחרית להמליך עלי את שם הגדול והנורא המיוחד, א"ל הקיסר עזי פנים ועזי נפש עד מתי אתם בוטחים באלהיכם שאין בו כח להציל אתכם מידי, שהרי אבותי החריבו את ביתו, ואת נבלת עבדיו נתנו סביבות ירושלם ואין קובר, ועתה אלהיך זקן הוא ואין לו כח להציל עוד, שאילו היה בו כח היה נוקם נקמתו ונקמת עמו ונקמת ביתו כמו שעשה מפרעה ומסיסרא ומכל מלכי כנען. וכששמע ר' חוצפית כך בכה בכי גדול ואחז בבגדיו ויקרעם על גדות השם יתברך ועל חרפתו, ואמר לקיסר אוי לך קיסר מה תעשה ליום אחרון כשיפקוד הש"י על רומי ועל אלהיכם. אמר המלך עד מתי אתווכח עם זה, וצוה להרגו ויסקלוהו ותלוהו, ואז באו שריו

וחכמיו וחלו פניו לקברו כי חמלו על שיבתו, ויאמר המלך לקבור אותו, ויבואו תלמידיו ויקברוהו ויספדוהו הספד גדול וכבד מאד.

ואחריו הוציאו את ר' חנינא בן חכינאי, ואותו היום ערב שבת היה, וכל ימיו היה יושב בתענית מבן שנים עשרה עד תשעים וחמש שנה, אמרו לו תלמידיו רבי רצונך שתטעום כלום קודם שתהרג, אמר להם עד עתה התענית ולא אכלתי ולא שתיתי, ועתה אני יודע איזה דרך אלך ואתם תאמרו לי לאכול ולשתות! התחיל בקדוש היום ויכולו השמים עד ויקדש אותו, ולא הניחוהו לגמור עד שהרגוהו, ויצאה בת קול ואומרת אשריך ר' חנינא בן חכינאי שהיית קדוש ויצאה נשמתך בקדושה בתיבת ויקדש.

ואחריו הוציאו ר' ישבב הסופר, אמרו עליו שהיה בן תשעים שנה אותו היום שהוציאוהו ליהרג, כיון שהוציאו אותו באו תלמידיו ואמרו לו רבינו תורה מה תהא עליה, אמר להם בני עתידה תורה להשתכח מישראל, לפי שהאומה הרשעה העיזה פניה והערימה סוד לאבד מרגליותינו ממנו והלואי שהייתי כפרה על הדור. אבל אני רואה שאין לך רחוב ורחוב שברומי שאין בו חלל חרב, שעתידה אומה הרשעה לשפוך דם נקי מישראל. אמרו לו רבינו ומה תהא עלינו, אמר להם החזיקו איש ברעהו ואהבו שלום ומשפט אולי יש תקוה, אמר לו קיסר, זקן! בכמה שנים אתה, אמר לו היום בן תשעים שנה אנכי, ועד לא יצאתי ממעי אמי היתה גזירה מאת הקדוש ברוך הוא למסור אותי ואת חבירי בידך כדי לתבוע דמינו מידך, א"ל וכי יש עולם שני, א"ל הן, ואתה אוי לך ואוי לבשתך כשיפרע דם חסידיו מידך. אמר הקיסר מהרו להרוג גם זה ואראה כחו וגבורתו של אלהי זה, ומה יעשה לי בעולם שני, ויצו עליו לשרפו.

ואחריו הוציאו את ר' אלעזר בן שמוע. אמרו עליו שאותו היום היה בן מאה וחמש שנים, ומקטנותו ועד סוף ימיו לא שמע אדם שהוציא תיפלות מפיו, ולא נתקוטט עם חביריו בין בדבור בין במעשה, והיה עניו ושפל רוח וישב בתענית שמונים שנה, ואותו היום שנהרג יום כפורים היה, ובאו תלמידיו לפניו ואמרו לו רבינו מה אתה רואה, אמר להם אני רואה את ר' יהודה בן בבא שמשיאים את מטתו ומטת ר"ע בן יוסף סמוכה אצלו, והם מתווכחים בדבר הלכה יחד זה עם זה, אמרו לו ומי הכריע ביניהם, אמר להם ר' ישמעאל כ"ג, אמרו לו מי מנצח, אמר להם ר"ע על שטרח בכל כחו בתורה, אמר להם בניי רואה אני עוד שנשמת כל צדיק וצדיק מטהרת את עצמה במי השלוח כדי ליכנס היום בטהרה בישיבה של מעלה לשמוע את דרשות ר"ע בן יוסף שידרש להם מענינו של יום. וכל מלאך ומלאך מביא קתדראות של זהב לכל צדיק וצדיק לישב עליו בטהרה. צוה הקיסר

להרגו, ויצאה בת קול ואומרת אשריך ר' אלעזר בן שמוע שהיית טהור
ויצאה נשמתך בטהרה. סליק מדרש של אלה אזכרה.